

**HET UNIVERSEEL SOCIALISTISCH CONGRES VAN GENT
(9-16 September 1877) en zijn betekenis voor de Europese en
belgische arbeidersbeweging
in het laatste kwart van de 19de eeuw**

DOOR

LUC PEIREN

AMSAB-medewerker

INLEIDING

Naar aanleiding van ons onderzoek voor het werk "César De Paepe. Van utopie tot realiteit"¹ werd onze belangstelling gewekt voor de verhouding tussen het anarchisme en het ontluikende sociaal-democratische gedachtengoed in het laatste kwart van de 19de eeuw. Deze verhouding had een conflictueus karakter sedert de periode van de Eerste Internationale (1864-1872) toen aanhangers van eerst Proudhon en daarna Bakoenin (voor de anarchisten) en aanhangers van Marx elkaar het leiderschap over de Eerste Internationale betwisten.

Na 1872 werd deze tweestrijd onverminderd voortgezet en in dat kader vond tussen 9 en 16 september 1877 te Gent het Universeel Socialistisch Congres plaats waarop voornamelijk vertegenwoordigers van beide strekkingen elkaar opnieuw bestreden.

Dit congres stond centraal in een evolutie waarin de sociaal-democratische opvattingen het sedert het laatste congres van de Eerste Internationale (Den Haag, 1872) langzaam maar zeker haalden van de anarchistische leerstellingen. Het congres was in die evolutie geen

1. L. PEIREN, *César De Paepe. Van utopie tot realiteit*, Gent, Amsab, 1990, 132p.

breekpunt. Wel was het een momentopname, in de hierboven geschetste evolutie, die ons liet zien dat de sociaal-democratische strekking rond 1877 de bovenhand had gehaald op haar tegenpool binnen de Europese en Belgische arbeidersbeweging. En hoewel het anarchisme rond 1877 nog steeds een autoriteit bezat in de Europese arbeidersbeweging was het duidelijk dat zij in het defensief was gedrongen en gedoemd was te verdwijnen in de marginaliteit. In België effende dit het pad voor de vorming van een sociaal-democratische partij die aan het politiek leven ging participeren. De strijd voor het Algemeen Stemrecht werd daarbij één van de voornaamste agendapunten.

Onderzoek naar het Universeel Socialistisch Congres van Gent van 1877 werd in feite nog maar zeer sumier gedaan door historici die zich in de loop der jaren hebben toegelegd op de studie van de Belgische arbeidersbeweging in de tweede helft van de 19de eeuw in het algemeen en de Eerste Internationale in het bijzonder. Dergelijke studies kunnen aangevuld worden met werken van tijdgenoten die het congres van nabij meemaakten, bronnenstudies, biografieën en archiefonderzoek.

Met al deze informatie kunnen wij ons een vrij goed beeld vormen van de betekenis van het Universeel Socialistisch Congres van Gent van 1877 dat in Europa en in België de weg opende naar de opkomst van de sociaal-democratie ten koste van het anarchisme. Het Universeel Socialistisch Congres van Gent is dus zeker een studie waard.

1. Voorgeschiedenis

Nog voor het Universeel Socialistisch Congres van Gent in september 1877 plaatsvond, bestond er al een hevige tweestrijd tussen de anarchistische en de ontluikende sociaal-democratische strekkingen. Deze strijd werd gevoerd tijdens de periode van de Eerste Internationale (1864-1872), maar ook daarna op de congressen van de anti-autoritaire of anarchistische Internationale (1873-1877).

1.1. Voornaamste twistpunten op het forum van de Eerste Internationale (1864-1872)

Toen in 1864 te Londen de Eerste Internationale werd opgericht, was meteen ook de eerste stap gezet in de richting van een tweestrijd tussen anarchisme en de ontluikende sociaal-democratie. De pas opgerichte Internationale kende in wezen drie belangrijke strekkingen.

Vooreerst waren er de aanhangers van de Engelse "Trade-Unions" die in de vorming van de Eerste Internationale een middel zagen om aan de import van goedkope arbeidskrachten van het vasteland, die op het eigen loonniveau drukte,² een einde te stellen. Als syndikalisten waren zij beduidend minder actief in de doktrinaire discussies die door de beide andere voornaamste strekkingen³ werden gevoerd.

De tweede belangrijke strekking bestond uit de aanhangers van de franse anarchist Proudhon die zich in hoofdzaak tegen drie zaken keerde: de kerkelijke, de economische en de politieke macht (waaronder hij ook het begrip "Staat" in de socialistische samenleving begreep) die allen de onmiskenbare oorzaken waren van de maatschappelijke ellende van de arbeidersklasse. Met de aanhangers van Marx, de derde belangrijke strekking in de schoot van de Eerste Internationale, conflicteerden de proudhonisten vooral op de laatste twee aspecten, want over de onderdrukkende rol van de kerk waren beiden het eens.

De proudhonisten waren voorstander van het mutuelisme als basis van de toekomstige socialistische maatschappij. Zij waren voor een herverdeling van de grondeigendommen naar kleine gemeenschappen (mutualiteiten) toe. Binnen een dergelijke gemeenschap was zelfstandigheid en specialisering van arbeid mogelijk, had men individuele (naar de leden van de eigen gemeenschap toe) en collectieve (naar andere gemeenschappen toe) verantwoordelijkheid, kon men de algemene productiekosten verlagen en was men cliënt van elkaar (zowel binnen de gemeenschap als naar andere gemeenschappen toe).

2. W. ABENDROTH, *Sociale Geschiedenis van de Europese arbeidersbeweging*. Nijmegen, SUN, 1979, p. 33.

3. We maken hierboven natuurlijk een grove herleiding. Er waren ook nog andere componenten in de schoot van de Eerste Internationale. Denken we hier maar aan ondermeer de Blanquisten en de aanhangers van Mazzini of Garibaldi, enz.

De mutualiteit was in dat opzicht een soort sociaal contract met wederzijdse rechten en plichten. Het waren economische entiteiten die ook op politiek vlak afzonderlijke gehelen vormden (federalisme).

Tussen dergelijke gemeenschappen moest ruilhandel gevoerd worden. Deze ruilhandel moest gaandeweg de plaats innemen van de geldhandel. Tijdens dit proces zou gaandeweg ook de rol van de staat afnemen en zouden ook de belastingen progressief verminderen.⁴

Op politiek vlak trok Proudhon dit – hier zeer rudimentair samengevatte – denkschema consequent door. Vanuit zijn twijfel aan de strijdbaarheid van het proletariaat verwierp hij het politiek engagement van de arbeidersklasse.⁵ Hij predikte dan ook het politiek abstentionisme. De arbeider moest zijn heil niet zoeken op het politieke toneel, maar wel in de hierboven omschreven sociaal-economische organisatievormen en in de omwenteling van de sociaal-economische verhoudingen die daarmee gepaard zou gaan.

Door de politieke machtsgreep te verwerpen, verwierp Proudhon ook het socialisme als politieke ideologie in de zin dat hij geloofde dat het socialisme uiteindelijk wel moest leiden tot een nieuwe dwingelandij. Ook in het socialisme zou de staat nieuwe vormen van onderdrukking veroorzaken en bijgevolg het tegenovergestelde bewerkstelligen van zijn ideaal, het uiteindelijk doen afsterven van de staat.⁶

Zijn wantrouwen voor het socialisme op politiek vlak deed hem op economisch vlak ook het collectivisme afkeuren: “Wie (...) collectivisme zegt, wil hiërarchie, ondeelbaarheid, centralisatie”⁷ en dat was in tegenspraak met al zijn bovenstaande stellingen die steunen op zijn theorie van de vrije persoonlijkheid.

De invloed van Proudhon was het grootst in Frankrijk. Daarbuiten was zijn invloed ook groot in twee andere landen waar men Frans

4. P. FRANTZEN, *Enige vooraanstaande denkers uit het Belgisch Socialisme*, Gent, s.d., pp. 19-24.

5. D. DE WEERDT, *Arbeidersbeweging 1844-1873*, in *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, dl. 12, p. 125.

6. L. MICHIELSEN, *Geschiedenis van de Europese arbeidersbeweging*, Gent, Frans Masereelfonds, deel I: tot 1914, 1976, p. 58.

7. P. FRANTZEN, *Op. cit.*, p. 20.

sprak en schreef: Zwitserland en België, twee landen met betekenis op het forum van de Eerste Internationale. Meerbepaald in België oefende hij een grote invloed uit op César De Paepe.⁸

Voor Marx en zijn aanhangers was het uitgesloten dat het proudhonisme de ideologische leidraad zou worden van de Eerste Internationale. In het bestrijden van het proudhonisme moesten ze echter zeer omzichtig te werk gaan. De aanhangers van het proudhonisme hadden namelijk een sterke positie in de schoot van de Eerste Internationale. Dat is de reden waarom Marx in de Inaugurale Boodschap en Ontwerp van Statuten – in opdracht van de Algemene Raad (AR) van de Eerste Internationale geschreven – vrij vage stellingnames naar voor bracht waarin hij maar zijdelings zijn eigen ideeën deed insluipen.⁹

De marxisten waren in 1864 nog duidelijk in het defensief en dat zou nog een paar jaar duren aangezien de eerste congressen van de Eerste Internationale plaatsvonden op “vijandelijke” bodem (te Genève in 1866 en te Lausanne in 1867).

Wanneer de Eerste Internationale echter in 1868 te Brussel congresseerde, merken we een eerste belangrijke kentering in de proudhonistische dominantie over de Eerste Internationale. Daarbij kregen de marxisten steun uit een nogal onverwachte hoek. César De

8. L. PEIREN, *Op. cit.*, pp. 22-29.

9. Zo kon hij het principe laten opnemen dat “de bevrijding van de arbeidersklasse alleen het werk van die arbeidersklasse zelf kon zijn” zonder expliciet te verwijzen naar de noodzaak van een politiek engagement van de arbeidersklasse. Ook verving hij de term “socialisme” door “maatschappelijke productie gecontroleerd door en beheerd met het oog op sociaal welzijn”. Tot slot wees hij ook op het nut van de invoering van een arbeiderswetgeving (wat ook een politiek engagement vergt). Zie hiervoor L. MICHIELSEN, *Op. cit.*, deel I, p. 91.

Paepe¹⁰ verdedigde er namelijk als woordvoerder van de Brusselse afdeling van de Eerste Internationale het collectivisme.

Hoewel De Paepe in 1868 zeker nog een mutualist was, verdedigde hij op het congres met succes het collectivisme. Dat had hij gehaald bij de vroegsocialistische filosoof Baron Jean Guillaume de Colins.¹¹ Anders dan de proudhoniëten wou De Paepe met zijn collectivisme niet alleen de herverdeling van de grondeigendommen, ook de ondergrond (de mijnen), de steengroeven en de volledige verkeersinfrastructuur moesten gecollectiviseerd worden.

10. César De Paepe (1842-1890) was zondermeer België's voornaamste vertegenwoordiger in de schoot van de Eerste Internationale. Hij richtte er mee de Belgische afdeling van op en was voor deze aanwezig op de beide conferenties van Londen (1865 en 1871) en de congressen van Lausanne (1867), Brussel (1869) en Bazel (1869). Als lid van "Le Peuple – Association de la démocratie militante" was hij in de vroegste periode van zijn politiek militantisme een overtuigd proudhoniëst. Later zou hij zich via het collectivisme van ondermeer een Baron Jean Guillaume de Colins duidelijk in de richting van de sociaal-democratie bewegen en werd hij achtereenvolgens medeoprichter van de Brabantse en de Belgische Socialistische Partij en van de Belgische Werkliedenpartij. In al deze partijen toonde hij zich een fervent voorstander van de strijd voor het verkrijgen van het algemeen stemrecht. Deze typograaf en later geneesheer was ook een fervent en notoir vrijzinnige, zie, L. PEIREN, *Op. cit.*

11. Baron Jean Guillaume de Colins de Ham (1783-1859) was voor hij zich op zijn politieke studies wierp eerst officier in het leger van Napoleon (voor wie hij een grote bewondering koesterde, in die mate zelfs dat hij het plan had opgevat om Napoleon op Sint-Helena te bevrijden bij middel van een luchtballon) en eigenaar van een welvarende koffieplantage in Cuba. Pas in 1835 verscheen zijn eerste filosofisch werk, "Du pacte social et de la liberté politique considérée comme complément moral de l'homme". Het rationeel socialisme dat de Colins vanaf dit werk verdedigde, streefde naar de vorming van een nieuwe maatschappij en zag de oplossing van de sociale ellende in het collectief bezit van de bodem en de kapitalen. In het revolutionair jaar 1848 werd de Colins opgesloten, maar één jaar later werd hij dankzij zijn relaties weer in vrijheid gesteld, waarna hij niet meer deelnam aan de politieke gebeurtenissen. In België had de Colins aanhang bij figuren als een César De Paepe, Louis en Agathon De Potter en Jules Brouez. Zijn gedachtengoed werd nog lang na zijn dood verdedigd door ondermeer de tijdschriften "La Société Nouvelle", "La Revue du Socialisme Rationnel" en "La Philosophie de l'Avenir", zie ondermeer, S. VERVAECK, *Inventaris van het Fonds Raffin-Tholiard. Archief van het Colinsiaans Socialisme*, Brussel, Algemeen Rijksarchief, 1987, 158p. Op pp. 15-16 vindt U er een bibliografische oriëntatie over de figuur van Baron Jean Guillaume de Colins de Ham.

Dit ging veel verder dan de proudhoniëten wensten te gaan. Zij wensten enkel de grond in gemeenschapsbezit te brengen, maar zeker niet de ondergrond. Zij vreesden dat De Paepes verregaande collectivisering een te grote staatsinterventie met zich zou meebrengen.

En hoewel De Paep te Brussel zeker nog geen marxist was, kon Marx toch op diens steun rekenen te Brussel. Zo stemden al de marxisten (dit waren vooral de Engelse en Duitse afgevaardigden) te Brussel voor zijn thesissen en wist hij zich gesteund door een deel van de Belgische afdeling (Nicolas Coulon,¹² Désiré Brismée¹³ (zijn schoonvader) en Jan Pellerin¹⁴). Naast zijn collectivistische opstelling keurde men ook op zijn voorstel de staking als actiemiddel van de

12. Jean-François-Nicolas Coulon (1816-1890) was een kleermaker die na een tijd in Parijs geleefd en gewerkt te hebben, in België in 1848 één van de eerste coöperatieven oprichtte: "l'Association fraternelle des ouvriers tailleurs". Als revolutionair socialist vinden we Coulon terug als ondermeer redactiesecretaris van "Le Prolétaire" (1855-1858), stichter van "Le Cercle Populaire" (1865) en als lid van de Brusselse afdeling van de Eerste Internationale. Als vrijzinnige verdiende hij ook zijn sporen door in 1854 de vrijdenkersbeweging "l'Affranchissement" op te richten. Zie ondermeer, H. CLAESSENS, *Nicolas Coulon. Revolutionair en anarchist 1816-1890*, Gent, RUG, Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 242 p.

13. De boekdrukker Désiré Jean François Brismée (1822-1888) was reeds lang voor de oprichting van de Eerste Internationale, ondermeer als republikeins socialist in 1848, politiek actief. Na 1848 uitte dit zich verder in zijn stichtend lidmaatschap van ondermeer "L'Alliance Typographique" en de vrijdenkersvereniging "Les Solidaires" en haar politieke vleugel "Le Peuple - Association de la démocratie militante". Voorts was hij één van de stichters van de Brusselse afdeling van de Eerste Internationale. Net als César De Paep koesterde ook hij in eerste instantie meer anarchiserende ideeën die hij gaandeweg verliet om aanhanger te worden van het sociaal-democratisch gedachtegoed, hetgeen zich uitte in zijn kandidatuur voor de Kamer in 1880 en zijn lidmaatschap van de "Ligue de la Réforme électorale". Op het einde van zijn leven trad Brismée ook nog toe tot de Belgische Werkliedenpartij (BWP).

14. De schoenmaker Jan Pellerin (1817-1877) kan binnen de Belgische afdeling van de Eerste Internationale beschouwd worden als één van de meest prominente vertegenwoordigers van de anarchistische fractie. Daarvan getuigen ook zijn lidmaatschap van zowel "l'Affranchissement" als "Les Affranchis", zie ondermeer, J. KUYPERS, Jan Pellerin, in *Nationaal Biografisch Woordenboek*, II, kol. 672-676.

arbeidersklasse (de proudhoniëten zagen de staking als een uitzichtloos actiemiddel) goed.¹⁵

Toen ook het volgende congres van de Eerste Internationale (Bazel 1869) De Paepes stellingen bijtrad, leek de anarchistisch-marxistische tweestrijd in het voordeel van de tweede beslecht te zijn. Dat was echter gerekend buiten de opkomst van Bakoenin (1814-1876) die in 1868 tot de Eerste Internationale wou toetreden met zijn "Alliance de la Démocratie Socialiste", een orgaan waarmee hij reeds eerder de "Ligue de la paix et de la liberté" had trachten binnen te dringen.¹⁶

Marx, die in Bakoenin de "Russische Proudhon" zag,¹⁷ wist dat Bakoenins "Alliance" een soort Trojaans paard was: "la présence d'un deuxième corps international fonctionnant en dedans et en dehors de l'Association de Travailleurs serait le moyen le plus infailible de la désorganiser."¹⁸ Hierin gesteund door ondermeer de Belgische afdeling van de Eerste Internationale¹⁹ dwong Marx Bakoenin als individueel lid toe te treden.

In Bazel keurde Bakoenin mee de stellingen van César De Paepe goed, maar benadrukte hij, tegen de zin van Marx,²⁰ de afschaffing van het erfrecht als uitgangspunt voor de sociale beweging die de collectivisering was.²¹ Dit zinde De Paepe evenmin: "Comme principe

15. D. DE WEERDT, *De Belgische socialistische arbeidersbeweging op zoek naar een eigen vorm*, Antwerpen, Camille Huysmansstichting, 1972, p. 22. Wanneer wij in deze studie van bepaalde personen biografische nota's geven zonder daarbij een bron te vermelden, dan hebben wij deze gegevens gehaald uit de namenindex van deze studie omdat in deze index van persoonsnamen meteen ook biografische gegevens werden verwerkt.

16. Michel BAKOUNINE, *Le socialisme libertaire/Textes établis et présentés par Fernand Rude*, Paris, Denoël/Gonthier, 1973, p. 9.

17. P. THOMAS, *Karl Marx and the Anarchists*, London, Routledge and Kegan Paul, 1980, p. 282.

18. M. OUKHOW, *César De Paepe en de evolutie van anarchisme tot reformisme*, Brussel, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 1973-1974, 2 delen, deel I, p. 196.

19. L. PEIREN, *Op. cit.*, pp. 49-51.

20. Marx noemde Bakoenins idee een "ouderwets denkbeeld van Saint-Simon", zie K. MARX en F. ENGELS, *Over het anarchisme*, Amsterdam, Pegasus, 1975, p. 28.

21. *Ibid.*, p. 39.

permanent et définitif, l'abolition de l'hérédité n'est pas utile; comme moyen de liquidation sociale, elle n'est pas probable."²²

Toch kreeg Bakoenin het gelijk van de congresgangers aan zijn kant.

Het afschaffen van het erfrecht was in zijn ogen een vreedzame weg naar de collectieve toeëigening van de individuele eigendommen in afwachting van het omvergooien van de bestaande maatschappelijke constellatie,²³ daar waar dit voor Marx en De Paepe een overbodige tussenstap was die de boeren en de kleine burgerij de tijd zou geven zich aan de zijde van de reactie te scharen.²⁴

Binnen de Eerste Internationale bouwde Bakoenin na 1868 vrij snel een vrij sterke machtspositie uit. Daar waar het proudhonisme steeds sterk had gestaan stelde dit geen probleem. De Fransen, Belgen en Zwitsers hadden in Bazel reeds al zijn stellingen goedgekeurd. Daarbuiten kon hij nu ook rekenen op steun van de Spaanse en Italiaanse afgevaardigden. En hoewel hij op de Londense conferentie van de Eerste Internationale van 17 tot 23 september 1871 verscheidene nederlagen leed (men keurde er ondermeer een resolutie goed die zich uitsprak voor het politiek handelen van de arbeidersklasse) ging hij op het vijfde congres van de Eerste Internationale te Den Haag (2 tot 7 september 1872) de confrontatie met de marxisten niet uit de weg.

Op dit congres beschikte Marx, die voor het eerst op een congres van de Eerste Internationale aanwezig was, over een meerderheid aangezien alle leden van de AR, die hem zeer gunstig gezind waren, er aanwezig waren.

Hij versloeg in Den Haag dan ook de concepties van Bakoenin. Meer nog, hij slaagde er zelfs in deze laatste, en diens Zwitserse

22. M. OUKHOW, *César De Paepe en de evolutie...*, *Op. cit.*, p. 199.

23. Michel BAKOUNINE, *Op. cit.*, p. 201.

24. K. MARX en F. ENGELS, *Over het...*, *Op. cit.*, p. 28.

kompaan, James Guillaume,²⁵ uit de Eerste Internationale te doen zetten. Bovendien wist hij een nieuw statuutsartikel goed te laten keuren waarin het politiek handelen van de arbeidersklasse door de Eerste Internationale werd goedgekeurd.²⁶ Verder wist Marx ook nog

25. De militante Zwitserse anarchist James Guillaume (1844-1916) was ten tijde van de Eerste- en de anti-autoritaire Internationale vooral gekend als een fervent medestander van Bakoenin. Samen met de revolutionaire veteraan Constan Meuron richtte hij in 1866 een plaatselijke afdeling van de Eerste Internationale op te Locle. Wanneer hij deze afdeling vertegenwoordigt op het congres van Genève (1869), maakt hij voor het eerst kennis met Bakoenin met wie hij een hechte vriendschapsband smeedde tot aan diens dood in 1876. Guillaume leidde in Zwitserland de Jura-federatie, die na de repressie tegen de Franse afdeling van de Eerste Internationale (waar de proudhoniëten een belangrijke positie hadden), tengevolge van de Parijse Commune (1871), de voornaamste vertegenwoordiger werd van het anarchisme in de schoot van de Eerste Internationale. Daardoor kreeg ook Bakoenin de kans zijn ideeën over het anarchisme binnen de Europese arbeidersbeweging meer op de voorgrond te krijgen ten nadele van het proudhonië. Voor de verspreiding van hun ideeën konden Guillaume en Bakoenin gebruik maken van de "Bulletin de la Fédération Jurassienne". Beiden werden op het congres van Den Haag in 1872 samen uit de Eerste Internationale gezet onder impuls van Karl Marx. Uit reactie vormden zij daarop de anti-autoritaire Internationale waarin het anarchisme de dominerende ideologie was. Dit tot 1877 toen deze nieuwe Internationale een jaar na het overlijden van Bakoenin zelf op sterven na dood was. De anti-autoritaire Internationale hield haar laatste congres te Verviers, net voor het Universeel Socialistisch Congres van Gent. Dit Vervierse congres wordt algemeen beschouwd als het definitieve einde van de anti-autoritaire Internationale. Na 1877 bleef Guillaume op het anarchistische toneel aanwezig, maar verloor hij veel invloed ten nadele van nieuwe figuren zoals Peter Kropotkin of Errico Malatesta die het anarchisme een nieuwe dimensie gaven door enerzijds het communisme als einddoel voorop te stellen en anderzijds deze vernieuwde ideologie te ondersteunen door "de propaganda van de daad". Op het einde van zijn leven (1905-1910) maakte James Guillaume een zeer interessante historiek van de geschiedenis van de twee internationales: "L'Internationale, Documents et souvenirs, 1864-1878". Ook na het verdwijnen van de anti-autoritaire Internationale bleef James Guillaume het anarchisme verder beleiden, zie ondermeer James Guillaume, in *Dictionnaire du mouvement ouvrier*, Paris, Editions Universitaires, 1970, pp. 287-288.

26. Deze resolutie stelde het volgende:

"Artikel 7a – Het proletariaat kan in zijn strijd tegen de collectieve macht van de bezittende klassen alleen dan als klasse handelen, wanneer het zichzelf constitueert als een speciale politieke partij tegenover alle oude, door de bezittende klassen gevormde partijen.

Dit constitueren van het proletariaat als politieke partij is onmisbaar om de triomf van de sociale revolutie en haar hoogste doel, het opheffen van de klassen, te verzekeren.

de macht van de AR gevoelig uit te breiden ten koste van de autonomie van de nationale afdelingen.²⁷ Voor de anarchisten betekende dit uiteraard een fikse klap aangezien zij vanuit hun federalistische concepten de AR enkel zagen als een doorgeefluik van informatie tussen de verschillende aangesloten secties.

Marx' zege was echter een "pyrrus-overwinning" die hij enkel had kunnen halen door de afwezigheid van de Italianen en de aanwezigheid van alle leden van de AR. Voor het overige had de Belgische afdeling van de Eerste Internationale, die voor eenmaal niet werd geleid door César De Paepe, op het Haagse congres steevast de zijde van Bakoenin gekozen en hadden de neutrale Engelse "Trade-Unions" hem nu helemaal laten vallen.²⁸

De transfer van de zetel van de AR van de Eerste Internationale naar New York, waar ze nog tot in 1876 een schaduwbestaan leidde, was dan ook een gewilde zet van Marx om de te Den Haag feitelijk ter ziele gegane Eerste Internationale niet in de handen te laten vallen van de anarchisten. Want hoewel hij in Den Haag zijn stellingen door had kunnen drukken, beseftte Marx dat in de Europese arbeidersbeweging rond 1872 een niet onbelangrijke sympathie bestond voor de ideeën van Bakoenin.

Niet lang na het congres van Den Haag sloten de aanhangers van Bakoenin zich dan ook aaneen. Eerst keurden zij de Haagse besluiten af als "nulles et non avenues (...) comme étant arbitraires, autoritaires et contraires à l'esprit de l'autonomie et aux principes fédéralistes."²⁹

De door de economische strijd reeds bereikte vereniging van de krachten der arbeidersklasse moet in handen van die klasse ook dienen als hefboom in de strijd tegen de politieke macht van haar uitbuiters.

Daar de heren van de grond en van het kapitaal steeds van hun politieke privileges gebruik maken om hun economische monopolies te verdedigen en te vereeuwigen en de arbeid onder hun juk te houden, wordt het veroveren van de politieke macht de grote plicht van het proletariaat." Uit K. MARX en F. ENGELS, *Over het...*, *Op. cit.*, p. 67.

27. L. MICHELSSEN, *Op. cit.*, deel I, p 111.

28. *Ibid.*, p. 111.

29. "L'Internationale", 29 december 1872, p. 2.

en daarna verenigden ze zich in een nieuwe internationale, de anti-autoritaire Internationale. Deze kreeg onmiddellijk de steun van de Belgische afdeling van de oude Internationale die in hoofdzaak proudhonistisch gebleven was.

1.2. *De anarchistisch-marxistische verhoudingen ten tijde van de anti autoritaire Internationale (1873-1877)*

In deze periode nemen we in de schoot van de Europese arbeidersbeweging een dubbele evolutie waar. Enerzijds blijven de anarchisten werken binnen het kader van de net opgerichte anti autoritaire Internationale, terwijl anderzijds de marxisten zich beginnen te verenigen in eigen politieke verenigingen en partijen. Vooral de Duitse socialisten nemen hierin het voortouw. Een zekere wisselwerking tussen de beide stromingen was niet onmogelijk. Zo was een César De Paepe lid van de anarchistische Internationale terwijl hij in België één van de belangrijkste protagonisten was van de partijvorming.

1.2.1. *De anti-autoritaire Internationale (1873-1877)*

De anarchisten kwamen na 1872 nog verscheidene malen in internationale congressen samen. Op deze congressen bleef een marxistische kern werkzaam. Deze aanwezigheid laat zich verklaren door het feit dat na de transfer van de zetel van de AR van de Eerste Internationale, de meeste afdelingen van deze Internationale zich bijna onmiddellijk aansloten bij de nieuwe anti-autoritaire Internationale.³⁰

Deze “marxistische kern” manifesteerde zich voor het eerst op het congres van de anti-autoritaire Internationale van Brussel in november 1874 toen de Paepe in een puur anti-etatistische sfeer de staat verdedigde als beheerder van een hele reeks openbare diensten.

Tegen het mutualisme van de anarchisten in stelde hij er onomwonden bij dat hij het gevaarlijk achtte dit beheer over te laten aan de bestaande arbeidersverenigingen.³¹

30. A. KRIEGEL, *Les internationale ouvrières*, Paris, PUF, 1983, p. 28.

31. B. DANDOIS, *Entre Marx et Bakounine: César De Paepe. Correspondance. Textes de présentation et notes par Bernard Dandois*, Paris, François Maspéro, 1974, p. 36.

Op het derde congres van de anti-autoritaire Internationale te Bern in 1876 verdedigde hij bovendien een socialistische conceptie van het begrip "Staat". Die gaf hij niet enkel een administratieve, maar nu ook een legislatieve functie.³² Het feit dat hij na de afschaffing van de burgerlijke staat de oprichting van een nieuwe staat verdedigde en het gegeven dat die staat het federalistisch concept der anarchisten overschreed, deed hem er conflictuieren met James Guillaume die op dat ogenblik de onbetwiste leider was van de anti-autoritaire Internationale.

Te Bern formuleerde De Paepe tenslotte ook nog een voorstel van de Brusselse federatie van de anti-autoritaire Internationale om in september 1877 een universeel socialistisch congres te organiseren.³³

Op het laatste congres van de anti-autoritaire Internationale te Verviers (op 8 en 9 september 1877) sprak hij er de hoop uit dat de twee strekkingen op zo een congres tot een solidariteitspact zouden komen.³⁴

Met de anti-autoritaire Internationale was het intussen reeds ernstig bergaf gegaan. Reeds van bij haar oprichting heeft zij, in een periode waarin de vroegere arbeidersverenigingen gedesorganiseerd raakten (ondermeer door de val van de Commune van Parijs in 1871), in feite alleen maar kleine groepen verenigd en haar aanhang is sedertdien alleen maar verder gaan afkalven. En waar de anti-autoritaire Internationale eerst nog kon steunen op de sterke Belgische afdeling, begon ook die afdeling al gauw heel wat leden te verliezen. Annie Kriegel, een kenner van de internationale arbeidersorganisaties verklaarde die afkalving als volgt:

"Les Belges ne se sont ralliés que temporairement et reprennent peu à peu le chemin du socialisme organisé. Partout en somme, avec la renaissance du mouvement ouvrier, l'influence de l'anarchisme décline devant celle du socialisme (...). L'anarchisme continuera sous d'autres formes, mais le

32. L. PEIREN, *Op. cit.*, p. 77.

33. M. OUKHOW, *César De Paepe en de evolutie...*, *Op. cit.*, pp. 341-342.

34. L. PEIREN, *Op. cit.*, p. 83.

temps des partis socialistes, politiques et nationaux, est venu.”³⁵

Tekenend voor de teloorgang van de anti-autoritaire Internationale was in 1874 het ontslag uit de organisatie van Michael Bakoenin, haar geestelijke vader die overigens twee jaar later overleed, van Jules Guesde³⁶ en van Benoit Malon,³⁷ beide leden van de in 1871 neergeslagen Commune van Parijs.

35. A. KRIEGEL, *Op. cit.*, p. 28.

36. Jules Guesde (1845-1922) was een liberaal van oorsprong die via de republikeinse agitatie tegen Napoleon III langzaam maar zeker in het socialistische kamp belandde. Zo nam hij nog niet actief deel aan de Parijse Commune (1871), maar steunde hij haar wel openlijk, hetgeen hem 5 jaar cel opleverde. Deze straf ontliet hij door naar Zwitserland te vluchten. Daar kwam hij in de Jura-federatie terecht waarbij ook hij zich keerde tegen de autoritaire stellingen van Marx in de schoot van de Eerste Internationale. Wanneer hij Zwitserland verliet en ondermeer met Paul Lafargue kennis maakte, zal het marxisme nochtans een steeds grotere greep op zijn denken krijgen en zal hij, na zich in 1880 aangesloten te hebben bij de Parti Ouvrier Français (POF), met een aantal brochures over het collectivisme definitief breken met het anarchisme. Binnen de Franse socialistische arbeidersbeweging heeft hij altijd getracht alle strekkingen binnen één partij te krijgen. Daarin slaagde Guesde in 1905 met de steun van de Tweede Internationale. Pas toen gingen de laatste twee socialistische partijen, de POF van Guesde en de Parti Socialiste, Section Française de l'Internationale Ouvrière (PS SFIO), in één partij samen en vreemd genoeg verdween Guesde van toen af als een soort van “éminence grise”, als behoeder van het gedachtengoed, op de achtergrond, tot hij in 1914 Minister van Staat werd.

Guesde was lid van de Franse Kamer tussen 1893 en 1898 en vanaf 1902 tot aan zijn dood in 1922. Zie ondermeer, Jules Guesde, in *Dictionnaire Biographique du Mouvement Ouvrier Français*, Tome XII, Troisième partie: 1871-1914, De la Commune à la Grande Guerre, Del à Gue, Paris, Les Editions Ouvrières, 1964, pp. 347-358.

37. Benoît Malon (1841-1893) was één van de medestichters van de Franse afdeling van de Eerste Internationale en tevens lid van de Parijse Commune. Daarvoor werd hij veroordeeld tot deportatie naar een versterkt fort. Maar nog voor deze veroordeling hem te beurt viel, vluchtte hij naar Zwitserland waar hij zijn politieke activiteit, ondermeer in de Jura-federatie, verderzette. Op het Haagse congres van de Eerste Internationale (1872) werd hij daarom uit de Internationale gezet. Naderhand zou ook Malon zich echter gaandeweg meer in de richting van het anarchisme gaan bewegen. Wanneer Malon in 1880 na een amnestiemaatregel naar Frankrijk terugkeerde, sloot hij zich dan ook aan bij de POF. In datzelfde jaar richtte hij ook nog zijn “lijforgaan”, “La Revue Socialiste” op dat na een korte onderbreking tot 1914 zou blijven verschijnen, zie ondermeer Benoît Malon, in *Dictionnaire Biographique du Mouvement Ouvrier Français*, Tome XIII, Troisième partie: 1871-1914, De la Commune à la Grande Guerre, Gue à Mar, Paris, Les Editions Ouvrières, 1964, p. 339.

Mede hierdoor was de rol van de anti-autoritaire Internationale rond 1877 zo goed als uitgespeeld.

1.2.2. *De ontwikkeling van de sociaal-democratische partijen en verenigingen in de jaren 1870*

In de jaren 1870 ontstond naast de anarchistische strekking ook een strekking binnen de Europese arbeidersbeweging die de stemming van het nieuwe artikel te Den Haag zo snel mogelijk in de praktijk om wou zetten. De Duitse socialisten namen daarin het voortouw. In de jaren van 1860 waren daar reeds twee partijen ontstaan: het "Allgemeiner Deutscher Arbeiterverein" van Ferdinand Lassalle³⁸ en het "Verband Deutscher Arbeitervereine" die onder August Bebel³⁹ en Wilhelm Liebknecht⁴⁰ de marxistische ideologie aanhing. Deze laatste partij

38. Ferdinand Lassalle (1825-1864) "verdiende" zijn eerste politieke strepen ten tijde van de revolutionaire beweging in Duitsland in 1848/49, een periode waarin zijn gedachtengoed ten dele nog onder invloed stond van Marx met wie hij vriendschapsbanden onderhield. Die vriendschap zou later bekoelen wanneer Lassalle naar het einde van zijn leven toe de Duitse eenmaking onder impuls van Pruisen steunde en toen evenzeer aan de basis lag van de opkomende reformistische invloed binnen de Duitse socialistische arbeidersbeweging. In 1863, een jaar voor zijn overlijden dus, richtte Lassalle het "Allgemeiner Deutscher Arbeiterverein" op, zie ondermeer, I. FETSCHER, Ferdinand Lassalle, in *Neue Deutsche Biographie*, Dreizehnter Band, Krell-Laven, Berlin, Duncker & Humbolt, 1971, pp. 661-669.

39. August Bebel (1840-1913) werd reeds op 26-jarige leeftijd samen met Wilhelm Liebknecht voor de Saksische Volkspartij verkozen als lid van de Noordduitse Rijksdag. Beiden werden in 1872 ook samen veroordeeld omdat zij tegen de oorlogskredieten hadden gestemd die bedoeld waren voor de Frans-Duitse oorlog (1870-1871). Onder invloed van diezelfde Liebknecht, werd Bebel een overtuigd marxist, zoals mocht blijken uit de ideologie van de Sozialdemokratische Partei die zij beiden in 1869 te Eisenbach hadden opgericht. Rond dezelfde periode werden ze samen ook lid van de Rijksdag, waarin Bebel zou blijven zetelen tot in 1913. In 1883 schreef hij zijn meest gekende werk, "Die Frau und der Socialismus", dat in vele talen werd vertaald en een eerste oplage van 10.000 exemplaren kende. In de laatste dagen van zijn politiek leven was Bebel een hevig tegenstander van de revisionistische stellingen van Bernstein, zie ondermeer, T. HEUSS, August Bebel, in *Neue Deutsche Biographie*, Erster Band, Aachen-Behaim, Berlin, Duncker & Humbolt, 1971, pp. 683-685.

40. De carrière van Wilhelm Liebknecht (1826-1900) was lange tijd gelijklopend met die van Bebel, zoals we hierboven zagen. Maar Liebknecht was ouder en dus reeds vroeger actief dan Bebel. Zo nam deze student uit Giessen (filologie, theologie

vormde zich reeds in 1869 om tot “Sozial-demokratische Arbeiterpartei”.

Beide partijen namen deel aan het politieke leven en dus ook aan de verkiezingen voor de “Reichstag”. In 1875, te Gotha, fuseerden ze tot “Sozialistische Arbeiterpartei Deutschlands”. Het programma van deze nieuwe partij baseerde zich op een verflauwd marxisme⁴¹ waarin “lassaliaanse” elementen (“vrije volksstaat”, productiecoöperatieven op te richten met staatshulp, enz...) verweven waren.

In 1877 haalde deze partij reeds 9% van de stemmen voor de “Reichstag” waarin men 12 Mandaten veroverde. Bismarck reageerde hierop met zijn beruchte anti-socialistenwetten die de partij echter niet belette doorheen de jaren 1880 gestaag te groeien.⁴²

Elders in Europa begonnen andere socialisten het succes van de Duitse sociaal-democraten als voorbeeld te nemen om eigen verenigingen en partijen op te richten.

In Frankrijk slaagde Jules Guesde er in 1877 in een aantal propagandaclubs op te richten die in 1880 aaneensloten tot een sociaal-democratische partij naar Duits voorbeeld. Politieke meningsverschillen deden hierin splitsingen ontstaan zodat er rond 1890 vijf socialistische partijen bestonden. Desondanks haalden die verschillende partijen in de jaren 1890 opeenvolgende verkiezingssuccessen⁴³

en filosofie) al in 1848 deel aan de toenmalige revolutionaire beweging die ook de Duitse gebieden niet ongemoeid liet. Op zijn beurt liet het Duitse gerecht Liebknecht niet ongemoeid en was hij genoodzaakt asiel te zoeken in achtereenvolgens Genève (1849-1850) en Londen (tot 1862), waar hij kennis maakte met en sterk onder de invloed kwam te staan van Marx en Engels. Na een amnestiemaatregel in 1862 keert Liebknecht in 1863 terug naar Duitsland waar hij Bebel ontmoet. Liebknecht werd tot het einde van zijn leven (op een korte onderbreking na in 1887-1888) verkozen als lid van de Rijksdag, zie ondermeer, H. WEBER, Wilhelm Liebknecht, in *Neue Deutsche Biographie*, Vierzehnter Band, Laverrenz-Freuler, Berlin, Duncker & Humbolt, 1971, pp. 503-506.

41. Op dit programma hadden Marx en Engels heel wat kritiek die zij neerschreven in hun “Kritiek op het programma van Gotha”.

42. L. MICHELSEN, *Op. cit.*, pp. 115-129.

43. *Ibid.*, pp. 131-145.

In Engeland waren er in de jaren 1870-1880 ook reeds verschillende sociaal-democratische verenigingen werkzaam, maar ook hier duurde het tot 1893 eer men met de "Independent Labour Party" een werkelijke sociaal-democratische arbeiderspartij had die zich baseerde op marxistische basisbeginselen.⁴⁴

In Nederland zien we opnieuw hetzelfde fenomeen. De ideologische verdeeldheid binnen de Nederlandse arbeidersbeweging verhinderde er tot in 1882 de vorming van een sociaal-democratische arbeiderspartij. Toen werd echter de "Sociaal Democratische Bond" opgericht die het Duitse Gotha-programma overnam.⁴⁵

Ook in België zullen de opkomende sociaal-democraten elkaar gedurende de tweede helft van de jaren 1870 vinden. Belangrijk daarbij was de opkomst van een nieuwe generatie socialisten (Edmond Van Beveren,⁴⁶ Edward Anseele⁴⁷ en Louis Bertrand⁴⁸) die erin

44. *Ibid.*, pp. 147-160.

45. *Ibid.*, pp. 161-179.

46. De huisschilder Edmond Van Beveren (1852-1897) was samen met Edward Anseele en Filip Coenen wellicht de belangrijkste Vlaamse socialistische figuur in de periode voor de oprichting van de Belgische Werkliedenpartij (BWP). Hij lag mee aan de basis van de insijpeling van het sociaal-democratisch gedachtegoed in de schoot van de Vlaamse en Belgische socialistische arbeidersbeweging. Dit deed hij ondermeer als redacteur van "De Werker" en "Het Vrije Volk", als medeoprichter van achtereenvolgens de Vlaamse en de Belgische Socialistische Partij (VSP en BSP) en van de BWP voor dewelke hij in 1895 gemeenteraadslid werd, zie ondermeer, E. SMISSAERT, Edmond Van Beveren, in *Nationaal Biografisch Woordenboek*, Brussel, Paleis der Academiën, 1970, deel 4, kol. 51-57.

47. Edward Anseele (1856-1938) hoeven we niet echt meer voor te stellen. Hij was net als Van Beveren lid van de anti-autoritaire Internationale vanaf 1874 en we vinden hen achtereenvolgens samen terug in zowel de VSP (waarvoor hij schrijver was van de landelijke raad), de BSP (waarvan hij de eerste secretaris was) als de BWP (voor dewelke hij een veelvoud van mandaten, gaande van gemeenteraadslid tot Minister, vervulde), zie ondermeer, L. DELSINNE, Anseele Edouard, in *Biographie Nationale*, Tome XXX, 1958, col. 57-63.

48. Wat Anseele en Van Beveren voor Gent en Vlaanderen betekenden, betekende Louis Bertrand (1856-1943) voor Brussel. Deze manneerbewerker verdiende zijn sporen in de Belgische sociaal-democratie al van toen hij in 1875 de "Chambre du Travail" oprichtte. Tevens was hij in 1878 oprichter van het blad "La Voix de l'Ouvrier" dat

slaagden in de schoot van de anti-autoritaire Internationale medestanders (Filip Coenen,⁴⁹ Désiré Brismée en César De Paepe) te vinden die de vorming van een sociaal-democratische arbeiderspartij genegen waren. Alleen al hierom is een meer nauwkeurige studie van de vorming van Belgische sociaal-democratische arbeidersverenigingen zeker de moeite waard.

1.2.3. *De ontwikkeling van de Belgische sociaal-democratie tot halfweg 1877*

Reeds halfweg de jaren 1870 was de Belgische afdeling van de anti-autoritaire Internationale feitelijk doodgebloed. De leden verlieten bij bosjes de afdeling. In 1875 wilden De Paepe, Gustave Bazin⁵⁰ en

al gauw de voornaamste spreekbuis werd van de ontluikende sociaal-democratie in franstalig België. Ook was hij één van de medeoprichters van zowel de BSP als de BWP (voor dewelke hij een veelvoud aan politieke mandaten, gaande van gemeenteraadslid tot Minister, vervulde), zie ondermeer, R. ABS, Bertrand Louis, in *Biographie Nationale*, XXXVII, 1971-1972, col. 39-55.

49. De schoenmaker Filip Coenen (1842-1892) richtte in 1867 het "Volksverbond" en in 1868 het blad "De Werker" (waarvan hij de redactiesecretaris was) op en werd daarmee één van, zoniet de belangrijkste socialistische figuur(en) uit het Antwerpse in deze periode. Als dusdanig vertegenwoordigde hij ook de Antwerpse socialistische arbeidersbeweging op het forum van de Eerste en de anti-autoritaire Internationale. Coenen was één van de medeoprichters van de VSP, zie ondermeer, M. OUKHOW, Coenen, Philip, in *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, deel I, A-L, Tiel-Utrecht, Uitgeverij Lannoo, 1973, p. 307.

50. Gustave Bazin (1842-) was al vroeg lid van de Franse en Parijse afdelingen van de Eerste Internationale en later ook van de Parijse Commune (1871). Dat laatste engagement kwam hem op een veroordeling tot deportatie te staan waar hij onderuit wist te komen door tijdig naar Zwitserland te vluchten, waar hij politiek onderdak vond bij de Zwitserse afdeling van de anti-autoritaire Internationale. Wanneer hij in 1873 naar Brussel verhuisde, zal hij aldaar een grote invloed uitoefenen op César De Paepe en Louis Bertrand met wie hij in 1875 de "Chambre du Travail" oprichtte. Daarna zette hij zijn ballingschap verder in Londen waar hij zich een aanhanger toont van de noodzaak om politieke arbeiderspartijen op te richten die deel moesten nemen aan de verkiezingsstrijd, dit zonder echter de noodzaak van een gewelddadige revolutie te verloochenen. Wanneer hij na een strafvermindering in 1879 naar Parijs terugkwam, sloot Bazin zich dan ook aan bij de Guesdistische strekking (POF) in de schoot van de Franse socialistische arbeidersbeweging, zie ondermeer, Gustave Bazin, in *Dictionnaire Biographique du Mouvement Ouvrier Français*, Tome X, Troisième partie: 1871-1914, De la Commune à la Grande Guerre, A à Bou, Paris, 1964, pp.

Louis Bertrand hieraan een einde stellen door de nog resterende arbeidersgroepen samen te brengen in de "Chambre du Travail, fédération des sociétés ouvrières bruxelloises".

Via nieuwe propagandamethodes wilde men er de arbeiders klaar maken voor de politieke strijd.⁵¹ Daarbij richtte men bibliotheken in en gaven eminente socialisten en progressief-liberalen (zoals Hector Denis,⁵² Paul Janson,⁵³ Guillaume De Greef,⁵⁴ François Haeck⁵⁵)

232-233.

51. P. FRANTZEN, *Op. cit.*, p. 32.

52. Hector Denis (1842-1913) is pas heel laat effectief tot de socialistische beweging toegetreden. Toch was deze doctor in de Rechten en in de Natuurwetenschappen (en latere rector van de Université Libre de Bruxelles (ULB)) al in de vroege jaren 1860 lid van "Le Peuple - Association de la démocratie militante" waar het proudhonisme de leidende ideologie was. Hij was overigens één van de redacteurs van het blad van deze organisatie: "La Tribune du Peuple". Tot hij in 1895 verkozen werd als socialistisch senator voor Luik, zal hij zich echter vooral ophouden in progressief-liberale kringen, zie ondermeer, B.S. CHLEPNER, Denis, Hector, in *Biographie Nationale*, Tome XXIX, 1957, col. 542-550.

53. De advocaat Paul Janson (1840-1913) is, hoewel hij lid was van de Brusselse afdeling van de Eerste Internationale, steeds in progressief-liberale kringen blijven verkeren. Aldaar was hij medewerker aan "La Liberté" een blad dat de Internationale meer dan gunstig gezind was. Als progressief-liberaal volksvertegenwoordiger (1877-1884, 1889-1894 en 1900-1913) en senator (1894-1900) was hij een hevig voorstander van het verlenen van het algemeen stemrecht, zie ondermeer, L. DELANGE-JANSON, *Paul Janson, 1840-1913. Sa vie généreuse, son époque*, Bruxelles, Centre Paul Hymans, 1962, 525p.

54. Ook een andere advocaat, Guillaume De Greef (1842-1924), was net als Denis en Janson een progressief-liberaal met heel wat sympathie voor de ontlukende socialistische beweging in België. Net als Denis en Janson was hij medewerker van zowel "La Tribune du Peuple" als "La Liberté". Op het einde van de vorige eeuw vinden we ze ook alle drie terug aan de van de ULB afgescheurde Université Nouvelle.

55. De economist François Haeck (1818-1890) kan gelijkaardige referenties voorleggen als zijn voorgangers. Van hem onthouden we meer in bijzonder zijn engagement in "Vlamingen Vooruit!" (1858) die niet alleen opkwam voor de gelijkberechtiging van Vlamingen en Walen, maar ook de eerste in het Nederlands opgestelde verdediging van het collectivisme opstelde. Volgens César De Paepe, die samen met Emiel Moyson lid was van "Vlamingen Vooruit!", was deze tekst van de hand van Haeck, zie ondermeer, M. OUKHOW, *Vlamingen Vooruit!*, in *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, deel II, M-Z, Tielt-Utrecht, Uitgeverij Lannoo, 1975, pp. 1931-1932.

voordrachtenreeksen die achteraf gebundeld werden door het blad "L'Economie Sociale".⁵⁶

Op praktisch vlak wierp de "Chambre" zich vrijwel onmiddellijk in de strijd voor de verlaging van de arbeidsduur tot 12 uur per dag⁵⁷ (in het bijzonder) en de invoering van een wetgeving betreffende de reglementering van de arbeid in het algemeen.⁵⁸

Hiervoor wou men een brede beweging op poten zetten en zo werd in 1876 contact gezocht met socialisten buiten Brussel. Die vond men in Gent (Van Beveren en Anseele) en Antwerpen (Coenen). De Brusselaars en hun nieuwe bondgenoten voerden meteen ook campagne tegen de kinderarbeid. Men stelde hiervoor een petitie op. De anarchisten uit Wallonië en ten dele ook uit Brussel wezen de petitie af als een vorm van "verwerpelijke vorm van politieke actie".⁵⁹

Hierdoor isoleerden zij zich van de ontluikende sociaal-democratie in Vlaanderen en Brussel die in het kader van hun acties begonnen te dromen van een "Union Ouvrière".

Met de campagne voor de verlaging van de arbeidsduur, voor de invoering van een arbeidswetgeving en tegen de kinderarbeid gebruikten de Belgische sociaal-democraten wettelijke actiemiddelen en namen zij een politiek standpunt in. Dat was een belangrijke stap voor de Belgische arbeidersbeweging. César De Paepe was zich daar ten volle van bewust: "ce mouvement est un premier pas sur le terrain de la politique, qui sera probablement suivi d'autres manifestations ou d'autres mouvements de politique ouvrière."⁶⁰ Deze verklaring legde hij af op het forum van het Bernse congres van de anti-autoritaire Internationale van 1876 waar hij eveneens stelde dat het tot een ommekeer gekomen was in de gevoeligheden binnen de Belgische arbeidersbeweging:

56. M. OUKHOW, *César De Paepe en de evolutie...*, *Op. cit.*, pp. 324-325.

57. M.A. PIERSON, *Histoire du socialisme en Belgique*, Bruxelles, IEV, 1953, pp. 76-77.

58. P. FRANTZEN, *Op. cit.*, p. 32.

59. M. OUKHOW, *César De Paepe en de evolutie...*, *Op. cit.*, p. 331.

60. *Ibid.*, p. 335.

“Quand nous parlons d'éléments nouveaux, nous voulons dire par là que dans beaucoup de sections de l'Internationale les anciens membres ont disparu en assez grande partie, pour faire place à des hommes nouveaux, et notamment à des jeunes gens qui n'étaient que des enfants lors des premiers Congrès de l'Internationale; nous voulons dire aussi que le mouvement parait se déplacer, en ce sens que dans le pays wallon, beaucoup de sections ont disparus ou ont décliné, tandis que dans le pays flamand les sections sont en voie de progrès et se livrent à une propagande active.”⁶¹

De door De Paepe te Bern geschetste neergang van de anti-autoritaire Internationale in België deed Désiré Brismée overigens opmerken dat de “Chambre” nu gebruik moest maken van de structuur van de Belgische afdeling van de anti-autoritaire Internationale om een “Union Ouvrière” op te richten.⁶²

Vanaf 1876 zullen vanuit Brussel en Vlaanderen onophoudelijk pogingen worden ondernomen om die arbeiderseenheid ook effectief te bewerkstelligen. In 1877 zelf, kwamen die pogingen in een stroomversnelling.

Op 10 december werd een eerste stap gezet met de organisatie van een “Réunion-Conférence” waarop afgevaardigden uit Antwerpen, Brussel, Gent, Verviers en Het Centrum aanwezig waren. Ondanks de Waalse aanwezigheid betekende de meeting een succes, aangezien men er de noodzaak van de oprichting van een “Union Ouvrière” erkende.

Meer nog, een unaniem pleidooi voor de instelling van het Algemeen Stemrecht werd zonder meer op een algehele goedkeuring onthaald. Opmerkelijk op deze samenkomst was bovendien de bijna idolatrische verheerlijking van de Duitse sociaal-democratie, vooral door de Vlamingen. Aan de Gentse socialisten vroeg men aan het einde van deze bijeenkomst dat zij voor de op te richten arbeidersbond een programma zouden uitwerken.⁶³

61. *Ibid.*, p. 335.

62. D. DE WEERDT, *De Belgische...*, *Op. cit.*, p. 90.

63. M. OUKHOW, *César De Paepe en de evolutie...*, *Op. cit.*, p. 347.

Rond dit programma organiseerde men op 1 april 1877 een congres te Gent. Opnieuw waren er vertegenwoordigers uit Antwerpen, Brussel, Gent, Verviers, Het Centrum en nu ook Charleroi aanwezig.

De Gentenaar Verbauwen⁶⁴ opende het congres door te stellen dat de tijd rijp geworden was om een Belgische socialistische arbeiderspartij op te richten, om de krachten te verzamelen en van de zogenaamde vertegenwoordigers van het volk het "Algemeen Stemrecht" te eisen.⁶⁵

Ook Van Beveren stelde dat "les ouvriers doivent s'unir dans la revendication de leurs droits politiques et économiques; la politique doit être choisie comme étant le moyen le plus efficace pour faire assurer le triomphe à la lutte entreprise par la classe ouvrière contre le capital."⁶⁶

Bertrand en Coenen sloten zich aan bij de twee voorgaande sprekers en verwijzend naar het voorbeeld van de Duitse sociaal-democratie vragen zij "l'organisation d'un plan politique, afin d'obtenir le suffrage universel par la voie de pétitionnement général."⁶⁷

Voor de Waalse afgevaardigden kwam dit allemaal hard aan. Zij konden de Vlaamse pleidooien moeilijk rijmen met hun principieel standpunt van politiek abstentionisme. Onder aanvoering van de Vervierse afgevaardigde Pierre Fluse⁶⁸ protesteerden zij tegen de

64. De wever Pol Verbauwen was lid van de Gentse afdeling van de Internationale, redacteur van "De Voorbode" en voorzitter van de "Verenigde Wevers" toen hij in 1877 deelnam aan het Universeel Socialistisch Congres.

65. Archief van politie van de stad Brussel neergelegd op het Stadsarchief Brussel, karton POL 194 XIII 1, fardes Congrès ouvrier de Gand du 1er avril 1877, Rapport de police, 1 pièce, Congrès Ouvrier de Gand-1 Avril 1877, p. 1.

66. *Ibid.*, pp. 1-2.

67. *Ibid.*, p. 2.

68. De wever Pierre Fluse (1841-1909) was één van de oprichters van zowel de Vervierse "Franc Ouvriers" als van de bladen "Mirabeau" en "La Sentinelle" (dat werd opgericht in 1882 en voor een stuk kan beschouwd worden als het Waals-anarchistisch tegengewicht van Bertrands "La Voix de l'Ouvrier"). Tevens was hij lid van de Vervierse afdeling van de Eerste Internationale. Op het forum van de Internationale koos Fluse stevast de zijde van de anarchisten die toen in Wallonië in het algemeen en Verviers in het bijzonder, sterk ingeplant waren. In 1884 richtte hij te Verviers zowel een coöperatieve maalderij als een coöperatieve bakkerij op. In 1886 werkte hij er ook mee aan de "Commission du Travail". Hij zal ook aansluiten bij de BWP voor

Vlaamse standpunten en oordeelden zij dat in het geval van de oprichting van een "Union Ouvrière", alle geaffilieerde verenigingen niet verplicht konden worden de "Union" te volgen wanneer deze zich op het politieke terrein bewoog. Tot slot wensten zij te benadrukken dat de politieke weg geen andere, zelfs meer gewelddadige, wegen om iets te kunnen verkrijgen mocht uitsluiten: "ce que l'on ne peut obtenir par demandes, doit être pris."⁶⁹

Voor de voorstanders van het politiek participeren van de arbeidersklasse was het tendensrecht binnen een nog op te richten "Union Ouvrière" uit den boze. De minderheid moest zich neerleggen bij elk door de meerderheid genomen besluit, ook wanneer dat besluit ten voordele van de politieke actie speelde.⁷⁰

Ondanks het feit dat de politieke actie in het algemeen en het verkrijgen van het Algemeen Stemrecht in het bijzonder als principes (meerderheid tegen minderheid) werden goedgekeurd, probeerde Louis Bertrand naar de anarchisten toe alsnog bemiddelend op te treden door een nieuw voorstel te doen dat inhield dat wanneer de "Union Ouvrière" de politieke actie erkent als middel om zijn doel te bereiken, zij "espère que les corporations présentes reconnaîtront cette nécessité et prêteront leur concours chaque fois qu'il en faudra faire usage."⁷¹

Dit meer voluntaristisch voorstel werd door de Vlamingen echter afgewezen, maar aangezien de Brusselaars het voorstel van hun voorman steunden en ook de Walen (onder aanvoering van Pierre Fluse) er wel wat voor voelden, werd Bertrands resolutie goedgekeurd.

Daarna discussieerde men voort over de naam van de op te richten "Union Ouvrière". De Vlaamse socialistenvoerders stelden de naam "Parti ouvrier socialiste belge" voor, maar weer op voorstel van Bertrand

dewelke hij in 1895 gemeenteraadslid en schepen werd.

69. Archief van politie van de stad Brussel neergelegd op het Stadsarchief Brussel, karton POL 194 XIII 1, fardes Congrès ouvrier de Gand du 1er avril 1877, Rapport de police, 1 pièce, Congrès Ouvrier de Gand-1 Avril 1877, p. 2.

70. *Ibid.*, p. 2.

71. *Ibid.*, p. 3.

aanvaardde men de naam "Union ouvrière socialiste belge". Als doel van de organisatie koos men als omschrijving "pour arriver à l'émancipation du travail, on doit s'organiser sur le terrain économique et politique."⁷²

Een volgend punt waarover men in discussie ging, betrof het al dan niet kunnen toetreden van delen van de burgerij tot de partij. De Vlamingen voelden hier wel wat voor, maar de Walen en de Brusselselaars oordeelden dat omdat de burgerij de Eerste Internationale had vernield, zij geweerd moest worden. Met burgerij bedoelden zij wel die groep die niet leefde van een inkomen uit eigen arbeid. Vanuit die optiek stelde Louis Bertrand daarop voor dat enkel "individus salariés" deel mochten uitmaken van de "Union". Dit voorstel werd door de congresgangers aanvaard.⁷³

Tot een discussie over het Gentse programma kwam men hierna niet meer door enerzijds tijdgebrek en anderzijds problemen met de Franse vertaling van die tekst. Daarom werd besloten de discussies verder te zetten op een nieuw congres dat te Brussel zou plaats vinden op 3 en 4 juni 1877.⁷⁴

Opvallend op dit congres was niet zozeer de te verwachten Vlaams-Waalse tegenstelling, maar wel het Brusselse geschipper en in het bijzonder de laverende houding van Louis Bertrand die in deze periode heen en weer werd geslingerd tussen zijn onmiskenbare sympathie ten overstaan van de ontluikende sociaal-democratie en de reële machtspositie die de anti-autoritaire-Internationale in Wallonië, maar zeker ook in Brussel nog bezat.

Tussen de Vlamingen en Walen kwam het nog voor juni 1877 tot een breuk. Wanneer het Gentse programma werd voorgesteld op het congres van de Belgische afdeling van de anti-autoritaire Internationale op 15 en 16 mei leverde het eerste artikel, dat verband hield met het

72. *Ibid.*, p. 4.

73. *Ibid.*, pp. 4-5.

74. *Ibid.*, pp. 5-6.

Algemeen Stemrecht, al zoveel problemen op⁷⁵ dat de ontgoochelde Vlamingen de Walen de rug toekeerden om in Mechelen zelf in congres samen te komen (20-21 mei) om het Gentse programma goed te keuren en de Vlaamse Socialistische Arbeiderspartij (VSAP) op te richten.⁷⁶

Dat programma was marxistisch geïnspireerd en wordt gezien als de Vlaamse copie van het programma van Gotha. De eis voor de invoering van het Algemeen Stemrecht was er een belangrijke component van en centraal stond de doelstelling dat: "De vrijmaking van den werkman te verwezentlijken zal zijn op economiesch en politiesch gebied".⁷⁷

Nog net voor de VSAP werd gesticht, werd op 16 mei op een meeting in het Brusselse door César De Paepe de Parti Socialiste Brabançon (PSBr) opgericht.⁷⁸

Op 3 en 4 juni dan komt het nieuwe arbeiderscongres samen. De Vlaamse socialisten verdedigden er meteen de oprichting van de VSAP. Filip Coenen stelde dat de Vlamingen hierop niet zouden terugkomen en hij stelde de vorming van een federaal gestructureerde "Union Ouvrière" voor:

"Les flamands (...) ont résolu de constituer un parti politique. Comme les Wallons sont partisans du parti économique, il sera préférable de former deux fédérations séparées qui tiendraient chacune leurs Congrès."⁷⁹

De Walen verweten de Vlamingen dat zij de solidariteit met de Walen en Brusselaars verbraken terwijl men de eenheid moest bewaren

75. D. DE WEERDT, *Les débuts du socialisme en Flandre*, in *Septentrion*, december 1979, 8e jaargang, nr. 3, p. 69.

76. J. KUYPERS, *Bergop!*, Antwerpen, Uitgeverij Ontwikkeling, 1962, p. 105.

77. Statuten van de Vlaamsche Socialistische Werkliedenpartij, s.l., s.n., s.d., p. 1.

78. M. OUKHOW, *César De Paepe en de evolutie...*, *Op. cit.*, p. 362.

79. Archief van de politie van de stad Brussel, neergelegd op het Stadsarchief van Brussel, karton POL XIII 2, fardes Congrès ouvrier tenu à Bruxelles les 3 et 4 juin 1877. Correspondance et rapports de police, mai-juin 1877, 1 liasse, 3 et 4 juin 1877, Congrès Ouvrier, p. 1.

voor de strijd tegen de gemeenschappelijke vijand: het kapitaal. De discussies rond dit punt duurden zo lang dat men niet meer kwam tot het verder bediscussiëren van de vorming van een "Union Ouvrière". Zodoende zag Louis Bertrand zich dan ook genoodzaakt de discussies af te sluiten met het voorstel om tegen het einde van 1877 een nieuw congres te organiseren waar die discussie op het voorplan moest komen te staan.⁸⁰

Het congres was een totale mislukking geworden door de halstarrige weigering van de Vlaamse sociaal-democraten en de Waalse anarchisten om ook maar een klein beetje van hun eigen standpunten af te wijken. Het steeds opnieuw bemiddelend optreden door Louis Bertrand kon daaraan maar weinig veranderen.

Belangrijk in de periode onmiddellijk na dit laatste congres was dat de Vlamingen indirect de steun kregen van de PSBr van César De Paepe die vanaf juni 1877 uit de schaduw van de "Chambre du Travail" trad. Net als de VSAP sprak de PSBr zich volmondig uit voor de vorming van een sociaal-democratische partij:

"En adherant à la fondation d'un parti socialiste belge et en nous constituant en branche brabançonne de ce parti, nous voulons avant tout contribuer à réunir en un seul faisceau toutes les forces vives du socialisme; nous voulons grouper dans un but commun tous ceux qui pensent qu'en Belgique, comme ailleurs, la société est loin d'avoir achevé la série de ses évolutions et de ses transformations, que les richesses sociales ne sont point aujourd'hui distribuées entre les hommes conformément aux règles de l'équité, et qu'il y a lieu, par conséquent, chez nous comme ailleurs, d'amener des modifications profondes et radicales dans le mode de production, de répartition et de transmission des biens, dans l'organisation du travail, de l'échange, de la propriété, etc., en un mot, dans toutes

80. *Ibid.*, pp. 1-3.

les institutions et manifestations diverses de l'activité sociale."⁸¹

De partij streefde onmiskenbaar de politieke actie na en legde daarbij een bijzondere nadruk op het Algemeen Stemrecht. Net als de Vlaamse socialisten vond men dat men zich niet mocht opsluiten in de arbeidersklasse, maar moesten "verlichte geesten" van de burgerij aan de actie kunnen deelnemen. Het einddoel bleef in elk geval de realisatie van een socialistische samenleving.⁸²

Halfweg 1877 waren er in België dus twee sociaal-democratisch geïnspireerde partijen. Aan de andere zijde waren er de vooral Waalse anarchisten die nog grotendeels zworen bij het proudhonisme en de ideologie van Bakoenin. Tegenover de vorming van arbeiderspartijen, plaatsten zij het politieke abstentionisme. Zij bedienden zich van de anti-autoritaire Internationale om een eigen organisatiestructuur te behouden in Wallonië en in mindere mate ook nog in Brussel. Aldaar bleef nog de "Chambre du Travail" bestaan die nog vaak de middenweg tussen de beide strekkingen zocht.

Het Universeel Socialistisch Congres (Gent, 9-16 september) zou in de discussie tussen de beide stromingen een belangrijke rol spelen zoals zij dat ook deed in de schoot van de Europese arbeidersbeweging.

2. Het Universeel Socialistisch Congres (Gent, 9-16 september)

2.1. Voorbereidingen

Naarmate in de jaren 1870 de anarchistische stroming in de schoot van de Europese arbeidersbeweging aan invloed verloor ten nadele van de ontluikende sociaal-democratie, werd ook de kans op verzoening tussen de beide stromingen kleiner. Daarom stelde de Belgische afdeling van de anti-autoritaire Internationale bij monde van César De

81. C. DE PAEPE, Attitude politique des socialistes belges. A propos du manifeste du parti socialiste brabançon, in *Le Socialisme Progressif*, 1878, 1e jaargang, nr. 1, 1 januari 1878, p. 9.

82. *Ibid.*, p. 11.

Paepe op het congres van Bern voor om in 1877 een Universeel Socialistisch Congres te organiseren waarop beide partijen met elkaar een solidariteitspact zouden kunnen afsluiten.

Op dat congres waren er heel wat tegenstanders van een dergelijk solidariteitspact. Zo oordeelde de Portugees Soriano dat indien de sociaal-democraten toenadering zochten tot de anarchisten, zij maar moesten toetreden tot de anti-autoritaire Internationale.⁸³

James Guillaume deelde Sorianos vrees, maar hij speelde het spel subtieler. Hij was geen tegenstander van de organisatie van een Universeel Socialistisch Congres, maar hij stelde daar onmiddellijk bij dat zo een congres geen principiële en algemeen geldende besluiten mocht nemen:

“S’il est voté sur les questions de principe, ce vote n’aura qu’un caractère de statistique des opinions, et ne sera pas regardé comme destiné à constituer une opinion officielle du Congrès sur ces questions.”⁸⁴

Op het congres wou hij ook de houding van de arbeidersklasse ten overstaan van de politieke partij ten berde brengen. Op het congres van Bern zag men er voor het overige geen graten in dat het Universeel Socialistisch Congres te België zou worden georganiseerd.⁸⁵

Ter voorbereiding van dit Universeel Socialistisch Congres kwamen afgevaardigden van de Belgische arbeidersbeweging samen te Brussel op 19 augustus 1877. Voorafgaand aan deze bijeenkomst hadden Van Beveren, Bertrand en Coenen een circulaire verspreid waarin zij nogmaals tot toenadering opriepen:

“Plus que jamais il est temps que nous établissions l’union entre tous ceux qui veulent l’émancipation du prolétariat. Si notre ligne de conduite peut différer, si nos moyens peuvent être divers, notre but à tous n’est-il pas le même? Ne voulons-nous pas tous que les fruits du travail appartiennent à

83. J. GUILLAUME, *L’Internationale. Documents et Souvenirs (1864-1878)*, deel IV, p. 109.

84. *Ibid.*, p. 107.

85. *Ibid.*, pp. 107-109.

ceux qui les produisent, et que le bien-être et la justice règnent sur le monde?"⁸⁶

Van hun zijde vreesden de Belgische anarchisten in antwoord op deze circulaire dat er een nieuwe Internationale zou ontstaan.⁸⁷

Op de bijeenkomst van 19 augustus 1877 werd Guillaumes 4-programmapunten-voorstel⁸⁸ goedgekeurd. Eerst bediscussieerde men ze echter nog. Daarbij vielen er vooral harde woorden rond het programmapunt dat handelde over de houding van de arbeidersklasse tegenover de verschillende politieke partijen. Naast Guillaumes programmapunten plaatste men nog twee andere punten op de agenda van het Universeel Socialistisch Congres: de oprichting van een centraal correspondentie- en statistisch bureau dat informatie moest verzamelen met betrekking tot de arbeidsduur, fabrieksreglementen, prijs van handenarbeid, enz. in de verschillende landen om die onder de aangesloten verenigingen te verdelen én het nut van het experiment van de communistische kolonies. Op de Brusselse bijeenkomst van 19 augustus 1877 keurden al de congresgangers dergelijk experiment unaniem af.⁸⁹

Deze roerende eensgezindheid kon nauwelijks verbergen dat er een sterke sociaal-democratische onvrede bestond ten overstaan van een aantal besluiten die verscheidene anarchistische congressen hadden genomen tegenover het nog te organiseren Universeel Socialistisch Congres.

86. *Ibid.*, p. 218.

87. *Ibid.*, p. 218.

88. Hij had te Bern (1876) vier punten naar voor geschoven die moesten ter discussie staan: 1. Het afsluiten van een solidariteitspact;

2. De organisatie van vakverenigingen;

3. De houding van de arbeidersklasse tegenover de verschillende politieke partijen (en de sociaal-democratische in het bijzonder);

4. De tendenzen van de moderne productie vanuit het oogpunt van de bezitter.

89. Archief van de politie van de stad Brussel neergelegd op het Stadsarchief van Brussel, karton POL XIII 3, farde Congrès socialiste préparatoire tenu à Bruxelles, les 19 août 1877, Rapports de police, 2 pièces, Stuknummer 1, pp. 1-2.

Op het congres van de Belgische afdelingen van de anti-autoritaire Internationale te Verviers (20 mei 1877) hadden de – anarchistische – afgevaardigden Verviers (nadat ze eerst hadden moeten toestaan dat Gent als stampplaats voor het Universeel Socialistisch Congres boven Verviers werd gekozen) een dubbelresolutie laten stemmen die tegen de sociaal-democratie inging: 1- “L’Internationale appuierait tout mouvement populaire, mais ne ferait pas de politique parlementaire” en 2. “La Fédération belge de l’Internationale continuerait d’exister vis-à-vis de l’Union ouvrière socialiste belge.”⁹⁰

De anarchisten van de Jura-streek van hun kant die tussen 4 en 6 augustus te Saint-Imier samenkwamen verklaarden zich daarna akkoord met het afsluiten van een solidariteitspact zolang de afzonderlijke tendenzen hun autonomie bewaarden. Die solidariteit moest in hun ogen dus vooral spelen op economisch vlak (bijvoorbeeld in het geval van een staking), niet op politiek vlak. In dat laatste geval moesten de tendenzen hun eigen weg kunnen kiezen. De oprichting van een bureau voor correspondentie en statistiek moest volgens de Jura-anarchisten in het kader van de anti-autoritaire Internationale gebeuren.⁹¹

Op het Brussels congres ter voorbereiding van het Universeel Socialistisch Congres (19 augustus 1877) laakte men de anarchistische houding. Zij vreesden dat het Universeel Socialistisch Congres

“sera certainement entravé si l’on ne prend des mesures sérieuses contre l’Internationale qui va tenir un Congrès à Verviers: Les Jurassiens, d’accord avec les Verviétois, veulent comme anarchistes, dicter des lois au parti Socialiste politique.”⁹²

En inderdaad, op het vierde Congres van de anti-autoritaire Internationale te Verviers (6-8 september 1877) keurden de afgevaardigden de congresbesluiten van Saint-Imier goed. Men ging echter nog

90. J. GUILLAUME, *L’Internationale...*, *Op. cit.*, deel IV, p. 205.

91. *Ibid.*, pp. 233-235.

92. Archief van de politie van de stad Brussel neergelegd op het Stadsarchief van Brussel, karton POL XIII 3, fardes Congrès socialiste préparatoire tenu à Bruxelles, les 19 août 1877, Rapports de police, 2 pièces, Stuknummer 1, pp. 2-3.

verder door de vorming van arbeiderspartijen openlijk te veroordelen.⁹³

Daardoor legde men een zware hypotheek op het Universeel Socialistisch Congres zelf, temeer daar men reeds bij voorbaat de waarde van het nog af te sluiten solidariteitspact de grond in boorde:

“un pacte de solidarité ne peut être conclu entre l’Internationale et des organisations dont les principes et les moyens d’action diffèrent des siens sur des points essentiels.”⁹⁴

Door deze verstrakking in de houding van de anarchisten aan de vooravond van het Universeel Socialistisch Congres werd verdere verzoening reeds bij voorbaat op de helling gezet. Men kon zich dus op zijn minst aan laaiende discussies tussen de beide strekkingen verwachten, vooral met betrekking tot de punten aangaande het afsluiten van een solidariteitspact en de houding van de arbeidersklasse tegenover de verschillende politieke partijen.

93. Dit gebeurde middels volgende bitsige resolutie:

“Considérant que la conquête du pouvoir est la tendance naturelle qu’ont tous les partis politiques, et que ce pouvoir n’a d’autre but que la défense du privilège économique;

Considérant d’autre part, qu’en réalité la société actuelle est divisée, non pas en partis politiques, mais bien en situations économiques: exploités et exploiters, ouvriers et patrons, salariés et capitalistes;

Considérant, en outre, que l’antagonisme qui existe entre ces deux catégories ne peut cesser de par la volonté d’un gouvernement ou pouvoir quelconque, mais bien par les efforts réunis de tous les exploités contre leurs exploiters;

Pour ces motifs;

Le Congrès déclare qu’il ne fait aucune différence entre les divers partis politiques, qu’ils se disent socialistes ou non: tous ces partis, sans distinction, forment, à ses yeux, une masse réactionnaire, et il croit de son devoir de les combattre tous.

Il espère que les ouvriers qui marchent encore dans les rangs de ces divers partis, instruits par les leçons de l’expérience et par la propagande révolutionnaire, ouvriront les yeux et abandonneront la voie politique pour adopter celle du socialisme révolutionnaire.” Zie hiervoor, J. GUILLAUME, *L’Internationale...*, *Op. cit.*, deel IV, pp. 263-264.

94. *Ibid.*, p. 264.

2.2. De congreshandelingen

Op het Universeel Socialistisch Congres waren de grote namen van de beide strekkingen aanwezig. Aan sociaal-democratische zijde noteerde men de aanwezigheid van ondermeer Wilhelm Liebknecht (lid van de Duitse "Reichstag"), Hermann Greulich,⁹⁵ John Hales,⁹⁶ Leo Fränkel,⁹⁷ Edward Anseele, César De Paepe, Edmond Van Beveren, Filip Coenen, Louis Bertrand en Désiré Brismée.

Bij de anarchisten doken ondermeer, Gustave Bazin, Jean-Tito Zanardelli,⁹⁸ Paul Brousse,⁹⁹ Andrea Costa,¹⁰⁰ Alexis Levachoff

95. Hermann Greulich (1842-1925) werd al vroeg (1867) lid van de Zwitserse afdeling van de Eerste Internationale waarin hij één van de schaarse sociaal-democraten ("avant-la-lettre") bleek te zijn in een overwegend anarchistisch geïnspireerde Zwitserse arbeidersbeweging. Dat anarchisme had hij overigens steeds hevig bestreden, zoals hij zich later ook zou keren tegen de communisten en de Derde Internationale. In Zwitserland zelf was hij achtereenvolgens lid van de kantonraad (1890) en het stadspalestament (1892) van Zurich. In 1902 werd hij voor het eerst, en dit bijna onafgebroken tot aan zijn overlijden in 1925, lid van het Zwitsers parlement, zie ondermeer, H.R. SCHMID, Hermann Greulich, in *Neue Deutsche Biographie*, Siebenter band, Grassauer-Hartmann, Berlin, Duncker & Humblot, 1971, p. 53.

96. John Hales (1839-) was lid (1866-1872) én secretaris (1871-1872) van de Algemene Raad van de Eerste Internationale, zie ondermeer zijn biografische referentie in *Le Conseil Général de la Première Internationale 1864-1866. La Conférence de Londres 1865. Procès-verbaux*, Moscou, Editions du Progrès, 1972, pp. 368-369.

97. De Hongaar Leo Fränkel (1844-1896) sloot in het Franse Lyon aan bij de Eerste Internationale in 1867. Wanneer hij naar Parijs verhuisde, werd hij er correspondent van het Lassalliaans geïnspireerde orgaan "Sozialdemokrat". Als lid van de Parijse Commune in 1871 werd hij bij verstek één jaar later ter dood veroordeeld. Intussen had Fränkel echter al zijn biezen gepakt en was hij naar Zwitserland gevlucht om daarna via Brussel naar Londen te gaan waar hij zich bij de marxisten aansloot. Wanneer hij in 1877 terugging naar Hongarije, zette hij zich aldaar in voor de oprichting van een Hongaarse arbeiderspartij die het algemeen stemrecht moest veroveren. Deze partij zag in 1880 het levenslicht, maar raakte al gauw verdeeld in een fractiestrijd, waarna Fränkel uitweek naar Wenen en vervolgens weer naar Parijs, waar hij in 1896 overleed, zie ondermeer, Leo Fränkel, in *Dictionnaire Biographique du Mouvement Ouvrier Français*, tome XII, Troisième partie, De la Commune à la Grande Guerre, Del à Gue, Paris, Editions Ouvrières, 1964, pp. 222-225.

98. Van Zanardelli vonden we geen biografische referentie terug.

99. Paul Brousse (1842-1912) was een gedreven anarchistische aanhanger van de Eerste Internationale. In Frankrijk was hij daardoor een tijdlang niet meer gewenst zodat hij uitweek naar Zwitserland, waar hij bijna logischerwijs terecht kwam in de Jura-federatie. Hij was tevens een aanhanger van de ideeën van Kropotkine. Dit

(pseudoniem van de Russische anarchist Peter Kropotkine¹⁰¹) en natuurlijk James Guillaume op.¹⁰²

Na de verwelkoming van de congresgangers en het houden van een concert en een conferentie op de openingsdag, de controle van de

extremisme kostte hem een verbanning uit Zwitserland in 1879. Nadat ook Brussel een gelijkaardig oordeel over hem had, zwierf Brousse verder naar Londen en vervolgens terug naar Parijs in 1880. Daar werd hij lid van de POF van Guesde. Maar al in 1882 scheurde hij van de POF af om samen met andere "possibilisten" toe te treden tot de Parti Ouvrier Socialiste Révolutionnaire (POSR) die later haar naam veranderde in Fédération des Travailleurs Socialistes de France (FTSF). In 1889 nam Brousse deel aan het "possibilistisch" congres naar aanleiding van de honderdste verjaardag van de Franse revolutie. Gaandeweg werd Brousse (die intussen ook al gemeenteraadslid van Parijs was geworden) de onbetwiste leider van de FTSF. De aanhangers van deze partij werden dan ook langs om meer "Broussisten" in plaats van "possibilisten" genoemd. Gaandeweg echter keerde Brousse zich ook af van het anarchisme. Zo sprak hij zich op het internationaal congres van Londen van 1896 uit tegen het toetreden van de anarchisten tot de Tweede Internationale en verdedigde hij in 1900 de regeringsdeelname van Millerand. Het was dan ook een veel gematigder FTSF die in 1902 en 1905 achtereenvolgens aansluit bij de Parti Socialiste Français en de PS SFIO van Jaurès. In 1906 wordt Brousse voor het eerst en het laatst verkozen als lid van het Franse parlement, zie ondermeer, Paul Brousse, in *Dictionnaire Biographique du Mouvement Ouvrier Français*, tome XI, Troisième partie, De la Commune à la Grande Guerre, Bou à Del, Paris, Editions Ouvrières, 1964, pp. 69-72.

100. Van Costa vonden we geen biografische referentie terug.

101. De wetenschapper en Prins Peter Kropotkine (1842-1921) kan men beschouwen als de belangrijkste anarchistische figuur na het overlijden van Bakoenin in 1876. Hij had zich al in 1872 aangesloten bij de Eerste Internationale, en meer in het bijzonder bij de Jura-afdeling ervan. Hij was na de teloorgang van de anti-autoritaire Internationale verantwoordelijk voor de ideologische zwenking die de anarchistische beweging vanaf 1880 zal maken door een communistische dimensie aan het anarchisme toe te voegen en deze nieuwe ideologie te laten ondersteunen door een gewelddadige propaganda. Zijn ideeën zorgden ervoor dat hij uit Zwitserland gewezen wordt, waarna hij naar Frankrijk trekt waar hij in 1883 veroordeeld wordt tot 5 jaar gevangenisstraf. Hij zal tot 1886 in de cel blijven en wanneer hij deze verlaat, zal hij zich gaandeweg meer genuanceerder opstellen tegenover de gewelddadige acties van vooral de Franse anarchisten. Na de eeuwwisseling staat Kropotkine sympathiek tegenover de nieuwe ideologische strekking binnen het anarchisme, het anarcho-sindicalisme, hoewel hij dit deed met de nodige gereserveerdheid, zie ondermeer, Pierre Kropotkine, in *Dictionnaire Biographique du Mouvement Ouvrier Français*, tome XIII, Troisième partie, De la Commune à la Grande Guerre, Gue à Mar, Paris, Editions Ouvrières, 1964, pp. 151-152.

102. *Compte Rendu des Séances du Congrès Socialiste tenu à Gand du 9 au 16 septembre 1877*, S.I., s.n., s.d., pp. 1-6.

mandaten en de regeling van de stemmingsprocedures de dag erna, begon men op 11 september 1877 aan de congresdiscussies.

Het eerste punt waarover men praatte, betrof de eigendom van de productiemiddelen. Al gauw ontspoon zich hierrond een doctrinale discussie tussen de aanwezige anarchisten en sociaal-democraten. De anarchisten, die ook onder Bakoenin overtuigde mutualisten gebleven waren, stelden bij monde van de Geromboux¹⁰³ – een Vervierse afgevaardigde – voor de productiemiddelen samen te brengen in de handen van arbeiders en dit op de wijze die het congres zou voor-schrijven.

Greulich stelde dat men ook het kapitaal in de handen van de arbeiders moest geven. Die moesten afgevaardigden kiezen die dan de staat zouden vormen. Deze staat moest dan de arbeidersgroepen controleren die de productiemiddelen en het kapitaal beheerden.

Voor James Guillaume strookte Greulichs centralistische visie op de staat niet in het minst met zijn eigen federalistische concepten. Aangezien de bourgeoisie zou weigeren samen te werken met de arbeidersklasse, moest deze laatste zich emanciperen door de geweld-dadige in bezitname van de productiemiddelen waardoor ze het salariaat zou kunnen afschaffen. De uitbating van de productiemiddelen moest daarna in de handen blijven van diezelfde arbeiders die zich in verenigingen zouden federeren.

César De Paepe noemde Guillaumes ideeën onuitvoerbaar. Hij sprak zich uit voor de collectieve eigendom waarbij de staat de productie-middelen zou beheren. Dezelfde staat zou vervolgens met de producenten de arbeid en wisselhandel regelen. De producenten – groepen van eigenaars van productiemiddelen – delen in de winst. Net als bij Greulich zouden vertegenwoordigers van deze groepen dan de staat

103. Gérard Geromboux was lid van de Vervierse afdeling, secretaris van de afdeling Ensival en lid van de Belgische regionale raad van de anti-autoritaire Internationale. Tevens was hij voorzitter van de Vervierse "Cercle d'études scientifiques" en secretaris van "L'Étincelle".

vormen. In een dergelijk schema was de bourgeoisie gedwongen als medeaandeelhouders mee te werken of te verdwijnen.¹⁰⁴

De Paepe herhaalde hier zijn collectivistische denkschema's die hij had ontwikkeld sedert de tweede helft van de jaren 1860. Daarbij beriep hij zich eerst op de ideeën van de Colins en later op die van Marx. Op de congressen van de anti-autoritaire Internationale van 1874 en 1876 had hij ze reeds sterk naar voor geschoven. Zijn collectivistische ideeën kwamen er toen op neer dat de staat, samengesteld uit vertegenwoordigers van de verschillende arbeidersverenigingen, moest optreden als gerant van een groot aantal openbare diensten, zoals bijvoorbeeld het openbaar vervoer. Meedrijvend op de – in de tweede helft van de jaren 1870 – sterk aan invloed winnende sociaal-democratische gedachtenstroming, breidde hij deze louter administratieve functie van de “Volksstaat” gevoelig uit naar het domein van ondermeer de productiemiddelen door bijvoorbeeld ook de grote metaalfabrieken te willen collectiviseren. Op dat ogenblik was César De Paepe zijn anarchistische wortels bijna volledig ontgroeid.

Hoewel de anarchisten hem daarbij verweten de burgerlijke staat door een nieuwe autoritaire gezagsvorm te willen vervangen, liet De Paepe in zijn concept zeer veel ruimte voor inspraak vanwege de consumenten en producenten in het beheer van de openbare diensten, aangezien hun vertegenwoordigers, samen met de afgevaardigden van de federaties van gemeenten (politiek element), uiteindelijk de nieuwe staat zouden vormen in de gecollectiviseerde samenleving. Zij zouden de “Volksstaat” vormen en bijgevolg niet tegen zichzelf regeren.¹⁰⁵

Op het Universeel Socialistisch Congres kreeg De Paepe steun van Greulich en Barry-Maltman¹⁰⁶ terwijl Paul Brousse en James Guillaume, die de gewelddadige inbezitname van de productiemiddelen predikten, meenden dat De Paepe door op wettelijke wijze te willen

104. *Ibid.*, p. 12.

105. L. PEIREN, *Op. cit.*, pp. 77-79.

106. Van Barry-Maltman vonden we geen biografische referentie terug.

colletiviseren, hij de instelling van de communistische maatschappij als een ver verwijderd toekomstperspectief voorstelde.¹⁰⁷

Brousse oordeelde bovendien dat bij De Paepes en Greulichs voorstellen één belangrijk element ontbrak: de vrijheid. Hij was namelijk van oordeel dat wanneer de kapitalen van de bourgeoisie in handen van de staat kwamen, het salariaat – weliswaar onder een gewijzigde vorm – zou blijven voortbestaan. Brousse van zijn kant bleef geloven in het mutualisme, het sociaal contract onder de verschillende arbeidersverenigingen dat de vorming van monopolies zou uitsluiten en de productie en ruilwaarden zou regelen.¹⁰⁸

César De Paepe erkende dat de collectivisering een tijdelijk voortbestaan van het salariaat met zich zou meebrengen, maar dit salariaat zou weer verdwijnen van zodra de staat de productiemiddelen zou toewijzen aan de productieverenigingen eens deze waren opgericht en nadat ze onderling zowel als met de staat sociale contracten hadden afgesloten.¹⁰⁹

Uiteindelijk leden de anarchisten op dit punt de nederlaag, want op voorstel van Eugène Steens¹¹⁰ werd een resolutie gestemd waarin het principe van toewijzing van productiemiddelen en kapitalen “sous le contrôle d’un Etat ou société” werd goedgekeurd.¹¹¹

Daaraan gekoppeld werd ook een resolutie van Greulich en Hales goedgekeurd waarin duidelijk werd gesteld dat “l’Etat ou la commune (toevoegsel op voorstel van De Paepe- n.v.d.a.), représentant et

107. J. GUILLAUME, *L’Internationale...*, *Op. cit.*, deel IV, p. 268.

108. *Ibid.*, p. 269.

109. *Ibid.*, p. 269.

110. Eugène Steens (1825-1898) volgde ongeveer de voetsporen van César de Paepe als lid van “Le Peuple – Association de la démocratie militante” en redacteur van haar orgaan “La Tribune du Peuple” en als lid van de Brusselse afdeling van de Eerste en daarna de anti-autoritaire Internationale. Wanneer De Paepe de Brabantse Socialistische Partij oprichtte, zal Steens daarvan de secretaris worden, zie ondermeer de biografische referentie over Steens in *Recht door Zee. Bijdragen tot de geschiedenis van de socialistische arbeidersbeweging in het arrondissement Oostende-Veurne-Diksmuide (tot 1940)*, Gent, AMSAB, 1990, pp. 54-57.

111. *Compte Rendu des Séances...*, *Op. cit.*, pp. 15-16.

comprenant la totalité du peuple, possède la terre et les autres instruments de travail.”¹¹²

De wijze waarop gecollectiviseerd moest worden, brengt ons deels bij het tweede onderdeel van de discussie: de houding van het proletariaat tegenover de verschillende, en dus ook de socialistische, politieke partijen. De vorige discussie sloot hierbij aan omdat daar waar de anarchisten een gewelddadige inbezitsname van de productiemiddelen en kapitalen wilden, zagen de sociaal-democraten de collectivisering op een geweldloze en liefst ook legale wijze gebeuren.

Zonder de gewelddadige weg volledig te willen uitsluiten, sprak De Paepe zich in het manifest van de PSBr uit voor de meer vreedzame weg:

“En nous constituant en parti politique, nous voulons faire usage de tous les droits et de toutes les libertés que la Constitution nous accorde, en tant que citoyens belges, pour conquérir à l'aide de ces droits et de ces libertés constitutionnelles, tous les droits civils, politiques, économiques et sociaux.”¹¹³

Voor de anarchisten was elke politieke houding van de arbeidersklasse uit den boze. De Spaanse en Italiaanse anarchisten gingen hierin het verst. Volgens Andrea Costa gebruikte de bourgeoisie de politiek als een middel om haar privileges te vrijwaren. Het proletariaat had geen privileges, “donc vis-à-vis du bourgeois, pas de quartier, la guerre!”¹¹⁴ De politieke weg was die van de bourgeoisie en kon dus niet bewandeld worden door de arbeidersklasse. Arbeiderspartijen waren bijgevolg ook bourgeois.

Zijn landgenoot Zanardelli was iets genuanceerder. Hij zag propagandavoeren in het parlement als één van de vele middelen om de bourgeoisregeringen te bestrijden, naast de staatsagitatatie of de algehele opstand.¹¹⁵

112. J. GUILLAUME, *L'Internationale...*, *Op. cit.*, deel IV, p. 270.

113. C. DE PAEPE, *Attitude politique...*, *Op. cit.*, p. 10.

114. *Compte Rendu des Séances...*, *Op. cit.*, p. 16.

115. *Ibid.*, pp. 16-17.

Zowel de anarchisten zelf als de sociaal-democraten keerden zich tegen het voorstel van Zanardelli. Voor de eersten gaf hij teveel toe aan de standpunten van de sociaal-democraten. De laatsten wisten zich op het congres verzekerd van een voldoende grote meerderheid om een hun gunstiger gestemde resolutie te laten stemmen.

Cruciaal daarbij was de aanwezigheid van Wilhelm Liebknecht die op het congres niet naliet de Vlaamse socialisten te prijzen: “le mouvement socialiste flamand ne manquera pas de s’agrandir de jour en jour et de former une puissance tellement forte, qu’elle finira par triompher par le suffrage universel.”¹¹⁶ De afgevaardigde van de “Reichstag” toonde aan dat ondanks de repressieve anti-socialistenwetten, de Duitse sociaal-democratische beweging steeds machtiger werd (met 400.000 leden en 600.000 voor de “Reichstag”). Daarbij wees hij de anarchisten op de macht van het woord, in de kranten zowel als in het parlement als mobilisatiemogelijkheid.¹¹⁷

James Guillaume verweet daarop de Duitse sociaal-democratie dat zij haar programma matigde in het vooruitzicht van verkiezingen (hij doelde hier op het militair gedeelte ervan), wat Liebknecht echter ontkende in alle toonaarden.

Liebknechts autoriteit, maar ook die van een De Paepe, een Greulich en een Hales, maakte de stemming van een resolutie – van Coenen en Bertrand – die zeer positief stond tegenover de vorming van socialistische partijen¹¹⁸ mogelijk (met 22 stemmen voor, 10 tegen en 3 onthoudingen).

Hoewel de anarchisten te Bern verkregen hadden dat het Gentse congres geen bindende besluiten kon nemen, betekende deze resolutie voor hen toch een klap aangezien hun leiders de congresgangers niet van hun gelijk hadden kunnen overtuigen.

116. *Ibid.*, p. 21.

117. *Ibid.*, pp. 19-21.

118. Deze resolutie hield het volgende in: “Le Congrès déclare que le prolétariat, organisé comme parti distinct, opposé à tous les autres partis formés par les classes possédantes, doit employer tous les moyens politiques tendant à l’émancipation sociale de tous ses membres.” Zie: *Compte Rendu des Séances...*, *Op. cit.*, p. 28.

De discussies rond de houding van de arbeidersklasse tegenover de diverse politieke partijen liet het ergste vermoeden met betrekking tot het afsluiten van een solidariteitspact.

Op voorstel van Guillaume werd volgende resolutie aangenomen:

“Le Congrès émet le vœu que, dans le sein du parti socialiste de toutes nuances, on évite de retomber dans les attaques et les insinuations calomnieuses qui se sont malheureusement produites de part et d’autre; et, tout en reconnaissant à chaque fraction le droit de critique raisonnée sur les autres fractions, il recommande aux socialistes le respect mutuel que se doivent des hommes ayant le sentiment de leur dignité et la conviction de leur sincérité réciproque.”¹¹⁹

De vaagheid van deze resolutie (die er in feite op neerkwam dat men elkaar vanaf nu op een meer beschaafde manier de huid zou volschelden) was zeer duidelijk te danken aan het wederzijdse voorbehoud die de beide partijen hadden ten overstaan van een solidariteitspact. Anseele vond een solidariteitspact trouwens overbodig. Costa, Zanardelli, Greulich en Fränkel deelden zijn mening.

Volgens de Engelsman Barry-Maltman waren de anarchisten zelfs niet eens gekomen om een solidariteitspact af te sluiten. Zij wilden op het Universeel Socialistisch Congres alleen maar hun eigen ideeën komen propageren. Ook voor hem hoefde men dan ook geen solidariteitspact af te sluiten.¹²⁰ De anarchist Guillaume van zijn kant verweet de sociaal-democraten uit Vlaanderen, Duitsland en Engeland dat zij op donderdagavond 13 september 1877 onderling reeds een solidariteitspact (waarbij zij elkaar morele en materiële steun beloofden voor elkaars projecten en besloten tot de oprichting van een federaal bureau, dat de onderlinge contacten moest verzekeren en dat te Gent zou worden gehuisvest) hadden afgesloten en dus evenmin tot het afsluiten van een solidariteitspact wensten te komen.¹²¹

119. J. GUILLAUME, *L'Internationale...*, *Op. cit.*, p. 275.

120. *Compte Rendu des Séances...*, *Op. cit.*, p. 25.

121. J. GUILLAUME, *L'Internationale...*, *Op. cit.*, p. 275.

Beide partijen hadden dus geen boodschap aan het afsluiten van een solidariteitspact en kwamen bijgevolg niet verder dan de eerder vermelde vage resolutie van James Guillaume (Supra., p. 27) waarin men beloofde elkaar niet meer op de vroegere rabiante wijze aan te vallen.

Deze belofte leek men voor de rest van het congres zeer ter harte te willen nemen, want de overige nog te behandelen programmapunten leverden beduidend minder problemen op onder de congresgangers.

Zo was er om te beginnen een consensus rond de noodzaak van de oprichting van vakverenigingen tussen de sociaal-democraten Fränkel en Coenen en de anarchist Soriano (die aanwezig was onder de schuilnaam Rodriguez) die in een resolutie¹²² werd gegoten en daarop door op één na (Costa) alle congresgangers, werd goedgekeurd.¹²³

Men kende evenmin problemen met de goedkeuring van de oprichting van een bureau voor correspondentie en statistiek. Vooraf was er wel de anarchistische vrees geweest dat de poging om zo een bureau voor correspondentie en statistiek op te richten een manoeuvre was om er een organisme uit te laten groeien dat de Internationale van de anarchisten zou kunnen beconcurreren, maar op het congres zelf ebde die vrees weg nadat De Paepe en Guillaume er gezamenlijk een

122. Deze resolutie luidde: "Le Congrès déclare que dans la lutte économique contre les classes possédantes, il est nécessaire que l'on fédère internationalement les corps de métier, et engage ses membres à faire tous leurs efforts dans ce but".

Daar voegden ze ook nog het volgende aan toe: "Considérant que les corps de métier, dans la lutte contre l'exploitation de l'homme par l'homme, sont un des plus puissants leviers de l'émancipation des travailleurs, Le Congrès engage toutes les catégories d'ouvriers qui ne sont pas encore organisées, à se constituer en associations de résistance, tout en reconnaissant que le but de toutes les organisations ouvrières doit être l'abolition complète du salariat." Uit J. GUILLAUME, *L'Internationale...*, deel IV, Op. cit., p. 277. Tevens werd op voorstel van César De Paepe gevraagd dat de aanwezige leiders van vakverenigingen zo gauw mogelijk een eigen Internationaal congres van vakverenigingen zouden organiseren. Zie hiervoor: *Compte Rendu des Séances...*, Op. cit., p. 32.

123. J. GUILLAUME, *L'Internationale...*, deel IV, Op. cit., p. 277.

gunstig oordeel over uitspraken. Guillaume benadrukte daarbij vooral de symbolische betekenis van zo een bureau voor correspondentie en statistiek ten overstaan van de bourgeoisie. Zo werd zonder veel problemen een "Office de correspondance et de statistique des ouvriers socialistes" opgericht. Dit bureau kreeg op voorstel van De Paepé Verviers als stamplaats aangewezen.¹²⁴

Tot slot van het congres kwamen de congresgangers ook nog tot een eensluidende afkeuring van het experiment der kommunistische kolonies.¹²⁵

Het congres eindigde dus met een positieve noot, maar de felle discussies omtrent de houding van de arbeidersklasse tegenover de verschillende politieke partijen en het afsluiten van een solidariteitspact hadden aangetoond dat er tussen de anarchisten en sociaal-democraten in september 1877 een nooit meer te dichten kloof was ontstaan. Voor de anarchisten kwam daar nog bij dat het voor iedereen duidelijk was geworden dat de ideeën van de ontluikende sociaal-democratie op het congres, maar ook daarbuiten, veel bijval hadden gevonden. Daardoor waren de anarchisten in de schoot van de Europese en de Belgische arbeidersbeweging duidelijk in de minderheid komen te staan, terwijl de sociaal-democratie vanaf het jaar 1877 duidelijk aan sympathie zou gaan winnen.

2.3. *Gevolgen van het Universeel Socialistisch Congres van Gent voor de verhouding tussen de anarchisten en de sociaal-democraten na 1877 in de Europese en Belgische arbeidersbeweging*

2.3.1. *De anarchisten na het congres van Gent (1877-1881)*

Na het congres van Gent was het voor beide partijen duidelijk dat de meningsverschillen tussen hen te groot waren geworden om nog

124. *Compte Rendu des Séances...*, *Op. cit.*, p. 36. Dit bureau kreeg van de congresgangers tevens de opdracht mee een nieuw congres te organiseren. Dat vond echter nooit plaats.

125. *Ibid.*, p. 34.

verder met elkaar samen te werken. Voor de anarchisten had dit ernstige gevolgen. Daarbij werd het ook voor hen duidelijk dat de sociaal-democratische ideologie na 1877 binnen de arbeidersbeweging steeds meer de wind in de zeilen kreeg. De anarchistische strekking binnen de Europese arbeidersbeweging kreeg in de loop der jaren dan ook verschillende klappen te verduren.

Zo hield de Belgische afdeling van de anti-autoritaire Internationale (na nog haar jaarlijks congres te houden op 25 en 26 december 1877) feitelijk op te bestaan na het Universeel Socialistisch Congres van Gent. Aangezien de Belgische afdeling in de anarchistische kringen steeds een zekere autoriteit had genoten, betekende dit een klap voor de anti-autoritaire Internationale. Deze raakte ook in een verregeande impasse die in 1881 zou leiden tot het definitieve einde van de anti-autoritaire Internationale. Dit einde had men al een tijdje, en zeker na het ontslag van Bakoenin in 1874 en zijn overlijden in 1876, kunnen zien aankomen. Toen ook James Guillaume in 1878 de anti-autoritaire Internationale verliet¹²⁶ om haar in de handen van Peter Kropotkine over te laten, betekende dit in feite de bezegeling van het lot van de anti-autoritaire Internationale.

Die maakte vanaf 1878 plaats voor een veel lossere, maar ook gewelddadiger anarchistische beweging die zich in de jaren 1880 zou gaan ontwikkelen. Hierdoor zou het anarchisme nog meer geïsoleerd raken binnen de Europese arbeidersbeweging.

Het meer virulente karakter van de anarchistische beweging in die jaren was voor een groot deel terug te brengen tot de toetreding van een nieuwe generatie (Kropotkine, Costa, enz.) tot de anarchistische beweging in de tweede helft van de jaren 1870. Op het derde congres van de anti-autoritaire Internationale te Bern in 1876 lanceerden zij reeds de leuze "Propaganda door daad". Kropotkine specificieerde deze leuze op het einde van 1880: "De permanente revolutie door het

126. Tekenend voor de teloorgang van de anti-autoritaire Internationale was ook het ophouden te verschijnen van het voornaamste orgaan van deze organisatie in 1877: de "Bulletin de la Fédération jurassienne".

woord, het schrift, de dolk, het geweer of dynamiet (...) alles is goed genoeg voor ons die buiten de wet staan".¹²⁷

De weg van deze gedachtengang naar de individuele terreur was voor deze nieuwe generatie maar een kleine stap.

Die wijziging van de houding van de anarchistische beweging is hand in hand gegaan met een geografische verschuiving. Waar de anarchisten voorheen hun achterban situeerden in franstalig Europa (Wallonië, Zwitserland en Frankrijk), waren het nu vooral Russische, Spaanse en in iets mindere mate ook Italiaanse anarchisten die het hoge woord voerden. Elders bleven er wel anarchistische kernen bestaan, maar leidden ze een min of meer sluimerend bestaan.

Ook de economische ideeën van het anarchisme van deze nieuwe generatie verschilden van die van hun voorgangers. Anders dan de puur mutualistische anarchisten van weleer verdedigden zij het in gemeenschapsbezit brengen van zowel de productiemiddelen als de producten die uit de arbeid zelf voortkwamen: "De medewerking van iedereen tot bevrediging van de behoeften van iedereen" werd hierdoor een tweede belangrijke stelregel van het vernieuwde anarchisme naast "Propaganda door daad". Men koppelde dus, hoe onmogelijk zou dit in de jaren 1860 en 1870 niet geweest zijn, anarchisme met communisme. Wel bleef men daarbij de nadruk leggen op de autonomie van de groep en het individu en stelde men de oprichting voor van een bureau dat de contacten tussen de verschillende groepen moest vergemakkelijken.¹²⁸

De twee hierboven vermelde stelregels werden op het revolutionair congres van Londen van 14 juli 1881 goedgekeurd.¹²⁹ Op dat congres waren ook Belgische anarchistische kernen aanwezig. Zij

127. D. GUÉRIN, *Het anarchisme*, Amsterdam, Van Gennep, 1981, p. 72.

128. J. MOULAERT, *De vervloekte staat. Anarchisme in Frankrijk, Nederland en België*, Berchem, EPO, 1981, p. 102.

129. Zie daarvoor: *Compte-Rendu du Congrès révolutionnaire de Londres tenu le 14 Juillet*, Bruxelles, 1881, 15 p.

bestonden vooral in Wallonië, maar er waren er ook nog te Brussel en Vlaanderen. Het Londense congresverslag deelde al deze kernen op in vier groepen:

1. de restanten van de afdelingen van de anti-autoritaire Internationale te Luik, Brussel en Verviers;
2. de “Cercles-Réunis” – die centralistische ideeën hadden, maar openlijk het anarchisme beleden – met aanhangers te Gilly, in de Borinage, Brussel (hier telde men 40 groepen die vergaderden middels een centraal comité), Luik en Antwerpen;
3. de zeer geheime groepen van de “Union Etatiste” die zelfs in het leger contacten had;
4. andere, losse groepen anarchisten uit Antwerpen, Brussel en Verviers.¹³⁰

De eerste en laatste groepen droomden van de heroprichting van de anti-autoritaire Internationale, aldus het congresverslag, de andere twee

“adhèreraient à une association révolutionnaire qui changerait ses statuts, y supprimerait ce qui est du domaine théorique et où l'on substituerait à la formule collectiviste: Pas de devoirs sans droits, pas de droits sans devoirs, etc., la formule communiste: Chacun doit produire suivant ses forces et ses facultés et consommer suivant ses besoins.”¹³¹

Te Londen werd dus duidelijk dat de Belgische anarchisten niet van de aardbodem waren verdwenen, net zomin als ze dat elders waren. Daartegenover stond wel dat ze binnen de Belgische arbeidersbeweging een minoritaire fractie vormden en vooralsnog verdeeld waren tussen een “renaissancistische groep” die de heroprichting van de anti-autoritaire Internationale wenste en anderzijds een nieuwe groep die duidelijk de nieuwe anarchistische lijn wilde volgen. Die laatste optie werd door de sociaal-democratie in de jaren 1880 steeds opnieuw aangehaald om de anarchisten steeds verder in het isolement te drijven.¹³² Behalve in Spanje zouden de anarchisten in de nationale

130. *Ibid.*, p. 7.

131. *Ibid.*, p. 8.

132. D. GUÉRIN, *Op. cit.*, p. 73.

arbeidersbewegingen van West-Europa dan ook grotendeels hun invloed zien teloorgaan.

2.3.2. *De sociaal-democratie na het Universeel Socialistisch Congres (1877-1885)*

Het Universeel Socialistisch Congres werd aan sociaal-democratische zijde alleen maar gunstig onthaald omdat de anarchisten er een nederlaag leden. Marx verwoordde dit gevoel als volgt:

“Der Genter Kongress, so viel er sonst zu wünschen übrig lässt, hatte wenigstens das Gute dass Guillaume und Co. total von ihren alten Bundesgenossen verlassen wurden.”¹³³

Dat was een algemeen gevoelen van alle niet-anarchisten, want voor hen was het duidelijk dat het Universeel Socialistisch Congres inhoudelijk uiteindelijk weinig om het lijf had. De sociaal-democraten waren uiteindelijk toch een weg opgegaan van dewelke ze niet meer zouden afwijken.

Voor hen was het congres enkel van tel omdat de anarchisten nu “voor-eens-en-altijd” verslaan waren.

Slechts weinigen schonken dan ook achteraf aandacht aan de congresbesluiten. Wie dat wel deed was César De Paepe. Samen met Louis Bertrand schreef hij na het congres “Le Manifeste de Gand.”¹³⁴ Daarin maakte hij een synthese van de stand van zaken in de schoot van de Europese arbeidersbeweging, verdedigde hij de besluiten van het Universeel Socialistisch Congres en wees hij het politiek abstentionisme van de anarchisten af ten voordele van een nieuwe dubbele taktiek:

133. Brief van Marx aan Sorge, Londen 27 september 1877, in K. MARX & F. ENGELS, *Werke*, Berlin, Dietz verlag, deel 34, 1966, p. 295 en in J. GUILLAUME, *L'Internationale...*, *Op. cit.*, deel 4, p. 279.

134. Dit deden De Paepe en Bertrand in opdracht van de congresgangers zelf. “Le Manifeste de Gand” staat gepubliceerd in A. DUVERGER, *Le Parti Socialiste Belge. Son histoire et son programme*, Lyon, 1880, pp. 8-9.

1. Waar de arbeiders het stemrecht hadden, moesten zij zich verenigen in politieke partijen om eigen afgevaardigden naar hun respectievelijke parlementen te kunnen sturen;
2. Elders moesten zij het Algemeen Stemrecht veroveren.¹³⁵

In België proberen de sociaal-democraten de besluiten van het manifest vrij snel in de praktijk om te zetten. Zo werd op 13 en 14 april 1879 te Brussel de Parti Socialiste Belge (BSP) opgericht middels een fusie tussen de VSAP, de PSBr en de “Chambre du Travail”. De partij schonk zich een eigen “Gotha-programma” waarin het legaliteitsstreven voorop stond: “l’association tend par toutes les voies légales, au Socialisme.”¹³⁶ Het verkrijgen van het Algemeen Stemrecht werd onmiddellijk één van de voornaamste eisen. Men richtte hiervoor op 30 november 1879 speciaal een “Beweging voor het verkrijgen van het Algemeen Stemrecht” op. In februari 1880 nam die het besluit om een petitie te organiseren voor het Algemeen Stemrecht en om te Brussel eigen kandidaten voor te dragen voor de wetgevende verkiezingen van juni 1880. Beide acties kenden geen succes en zorgden er mee voor dat de BSP na een korte succesvolle aanlooperperiode in 1879 vrij snel weer in de anonimiteit verdween.¹³⁷

Deze teloorgang is anderzijds ook te wijten aan het feit dat de partij nooit vaste voet heeft gekregen in Wallonië, waar een groot deel van de arbeidersbeweging in afzonderlijke anarchistische kernen het politiek abstentionisme bleef aanhangen. Hoewel de partij op sociaal en economisch vlak (cfr. het collectivisme) vaak verregaande eisen stelde, zorgde de eenzijdige nadruk op het Algemeen Stemrecht er mee voor dat die doorbraak niet gebeurde.

Daar de Belgische Werkliedenpartij (BWP) na haar oprichting in 1885 meer dan de BSP het accent legde op de invoering van de sociale wetgeving, kende zij in een beduidend hogere mate dan de BSP succes in het aan zich binden van de Waalse – ook dan nog vrij ongeorgani-

135. M. OUKHOW, *César De Paepe en de evolutie...*, *Op. cit.*, p. 390.

136. Programme et Statuts du Parti Socialiste Belge, votés par le Congrès Ouvrier de Bruxelles, les 13 et 14 avril 1879, Gand, Imprimerie de F. Hage, 1879, p. 4.

137. L. PEIREN, *Op. cit.*, pp. 88-91.

seerde – arbeidersbeweging in de tweede helft van de jaren 1880 en de jaren 1890, hoewel dit ook toen niet altijd van een leien dakje liep.¹³⁸ Dit wil echter helemaal niet zeggen dat de BWP nog maar weinig aandacht besteedde aan het Algemeen Stemrecht, het tegengestelde is waar.

De oprichting van de BWP in 1885 betekende in elk geval de bekroning van meer dan 10 jaar streven naar politieke emancipatie van de Belgische arbeidersklasse. Zoals we reeds eerder zagen, gebeurde hetzelfde ook elders in Europa in de jaren 1880 en 1890 (Supra., pp. 11-13). Al deze partijen vonden elkaar vanaf 1889 terug in de Tweede Internationale. In de schoot van deze nieuwe organisatie manifesteerden de anarchisten zich gedurende een korte periode opnieuw. En opnieuw verwierpen ze er de geldigheid van de wettelijke en parlementaire actie in de globale anti-kapitalistische strijd. Zodoende werden de sociaal-democraten gedwongen op het derde congres van de Tweede Internationale (Zurich 1893) de anarchisten op dit punt te bestrijden door diegenen uit te sluiten die zich niet bij de politieke actie neerlegden:

“Sont admis au Congrès tous les syndicats professionnels ouvriers ainsi que ceux des partis et associations socialistes qui reconnaissent la nécessité de l’organisation ouvrière et l’action politique.”¹³⁹

Op basis hiervan en na tumultueuze debatten slaagde men erin op het congres van Londen van de Tweede Internationale, in 1896, de anarchisten uit te sluiten.¹⁴⁰

Van dat ogenblik af kan men stellen dat de anarchisten volledig werden teruggedrongen in de hun nog resterende stellingen (waar ze zich dan wel af en toe zeer opmerkelijk manifesteerden, cfr. De Spaanse burgeroorlog). Daartegenover speelde de Tweede Inter-

138. Een interessante analyse van de doorbraak van de BWP in Wallonië vinden we bij D. Devreese, *Vakverenigingen, politieke partij en politieke actie in België. Een kort overzicht tot ca. 1920*, in *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, 1977, 9, pp. 270-282.

139. A. KRIEGEL, *Op. cit.*, p. 39.

140. *Ibid.*, p. 39.

nationale een belangrijke rol in de eenmaking van de verschillende arbeiderspartijen in de afzonderlijk Europese landen.¹⁴¹

BESLUIT

Het Universeel Socialistisch Congres te Gent in september 1877 stond duidelijk in het centrum van een evolutie waarin de Europese arbeidersbeweging tendeerde van het politiek abstentionisme van de anarchisten naar het streven naar de politieke emancipatie van de arbeidersklasse van de sociaal-democraten.

In die evolutie was het Universeel Socialistisch Congres geen breekpunt, maar eerder een stroomversnellend ogenblik waarna de sociaal-democratie effectief de bovenhand begon te halen op haar anarchistische tegenpool.

Voor die evolutie kunnen afgezien van het congres een aantal oorzaken naar voor geschoven worden.

Vooreerst was de anti-autoritaire Internationale reeds voor het Universeel Socialistisch Congres van 1877 in verval. Reeds van bij haar ontstaan in 1872 zat er een zekere klade in de organisatie die steeds had gesteund op haar aanhang in franstalig Europa. Die achterban slonk echter gauw tengevolge van de repressie die in Frankrijk volgde op het neerslaan van de Commune van Parijs, één jaar eerder. Toen ook de Belgische afdeling (die in 1870 70.000 leden telde) na de val van zowel de Eerste Internationale als de Commune begon leeg te lopen werd, de anti-autoritaire Internationale al gauw een "reus op lemen voeten". Enkel in Spanje had ze nog de steun van een sterke afdeling.

Van bij haar aanvang in 1872/1873 leed de anti-autoritaire Internationale dus ledenverlies en toen ook haar kopstukken (Bakoenin, Malon en Guesde) haar begonnen te verlaten, merken we dat de anti-autoritaire Internationale in 1877 ernstig is gaan wankelen.

141. *Ibid.*, p. 39 en W. ABENDROTH, *Op. cit.*, p. 67 (over de rol die de Tweede Internationale speelde in de eenmaking van de Franse socialistische partijen).

Daartegenover staat dat de Europese sociaal-democratie reeds van in de jaren 1870 in de schaduw van de anti-autoritaire Internationale aan het werken was aan de oprichting van eigen politieke partijen. De Duitse sociaal-democratische partij gaf daarbij het voorbeeld. Zij had een zekere uitstraling met haar weerbaar socialistisch model dat tegenover de neergang van de Parijse Commune een meer dan volwaardig alternatief was. Want ondanks de repressie van Bismarck was de macht van de Duitse sociaal-democratie onophoudelijk blijven groeien binnen het kader van de Duitse burgerlijke rechtsstaat. Het hebben van eigen afgevaardigden in de "Reichstag" bleek een zeer nuttig verlengstuk van de dagdagelijkse socialistische actie.

De aantrekkingskracht van de sociaal-democratie op de Belgische arbeidersbeweging was bijzonder groot. Zeker in Vlaanderen en in mindere mate ook in het Brusselse was dat zo. Zo zien we de Vlaamse socialisten in 1877 onophoudelijk de lof zingen van de Duitse sociaal-democratie, een eigen partij (de VSAP) oprichten en een eigen "Gotha-programma" aannemen. Van zijn kant richtte De Paepe met de PSBr zijn eigen arbeiderspartij op. Deze partij nam ook een sociaal-democratisch programma aan waarin het collectivisme, dat De Paepe op de congressen van de Eerste en de anti-autoritaire Internationale ontwikkelde had, eveneens een belangrijke plaats kreeg. Bij De Paepe merken we beduidend minder idolatrie ten opzichte van de Duitsers.

Voor de anarchisten had deze evolutie in België een kwalijk gevolg, want nu konden ze niet meer rekenen op Vlaamse en Brusselse steun (dan wel van de zijde van De Paepe), terwijl de Waalse anarchisten buiten Verviers nauwelijks georganiseerd waren. Aangezien de Belgische afdeling van de Eerste en daarna ook de anti-autoritaire Internationale steeds een zekere autoriteit had binnen het Europees anarchisme, had deze ineenstorting nefaste gevolgen voor de anarchis-

tische beweging. Dat was iets dat zowel Marx als Guillaume¹⁴² na het Universeel Socialistisch Congres zouden erkennen.

De anarchistische tendens binnen de Europese arbeidersbeweging bevond zich dus reeds voor het Universeel Socialistisch Congres in het defensief. Het congres zelf bevestigde die positie enkel maar als een soort opiniemeter van de meningen binnen diezelfde Europese arbeidersbeweging met betrekking tot het programmapunt betreffende de houding van het proletariaat tegenover de verschillende politieke partijen. Het was een momentopname die er voor zorgde dat de evolutie die zich reeds voor het Universeel Socialistisch Congres zelf afspeelde, werd versneld.

De anarchisten trokken uit het Universeel Socialistisch Congres lering. De lijn die tot dan toe door de anti-autoritaire Internationale werd gevolgd, werd vervangen door het anarcho-communisme van een Kropotkine en een Malatesta. Dit proces ging gepaard met een geografische verschuiving van de achterban van de anarchistische beweging die zich vanaf de jaren 1880 grotendeels in Spanje en in mindere mate ook in Rusland en Italië zou bevinden. Wel bleven elders in Europa nog anarchistische kernen bestaan, ook in België.

De sociaal-democratie van zijn kant zou zich vanaf de jaren 1880 in Europa ten volle ontwikkelen. Nooit of te nimmer, behalve in België (cfr. César De Paepe en Louis Bertrand), greep men daarbij terug naar de congresbesluiten van het Universeel Socialistisch Congres dat effectief geen groots congres was, maar voor de sociaal-democraten wel de "verdiensite" kon opeisen de anarchisten definitief in haar verdedigende stellingen te doen opsluiten.

142. Voor Guillaume viel deze scheiding overigens zeer zwaar. Zo stelde hij dat "au moment (daarmee bedoelde hij het Universeel Socialistisch Congres-n.v.d.a.) où nous quittâmes – non certes en ennemis, mais en hommes que la voie adoptée par eux éloignait de nous – quelques-uns de ceux qui, depuis la Haye, avaient fait cause commune avec nous". Zie daarvoor J. GUILLAUME, *L'Internationale...*, *Op. cit.*, p. 278.

Le Congrès Socialiste Universel de Gand

PAR
LUC PEIREN

Résumé

On ne peut pas attacher une trop grande importance au Congrès socialiste universel de Gand et à ses actes de congrès comme tels. Il ne fut pas pris de décisions qui aient réellement influencé l'idéologie anarchiste ou social-démocrate après 1877 ou qui l'aient orientée dans une autre direction.

Toutefois, le Congrès fut important en ce sens qu' à partir de ce moment-là, il était devenu clair que l'anarchisme ne pourrait plus jouer un rôle de premier plan au sein du mouvement ouvrier européen, tandis que la social-démocratie avait dorénavant le vent en poupe. Ceci ne se passa pas aussi vite et dans la même mesure parce que l'anarchisme dans certaines régions d'Europe était assez fort pour endiguer temporairement une percée des sociaux-démocrates. Mais en général on peut dire qu'à partir de 1877 l'anarchisme au sein du mouvement ouvrier européen était marginalisé; ceci était en partie voulu, par son revirement idéologique dans les années 1880, en partie non voulu.

Le Congrès de Gand ne fut pas un point de rupture après lequel l'anarchisme dut baisser pavillon d'un jour à l'autre devant la social-démocratie de plus en plus florissante, mais plutôt le centre d'une évolution qui se déroulait déjà depuis des années et dans laquelle la social-démocratie commençait à prendre la main sur l'anarchisme.

The Universal Socialist Congress of Ghent

BY
LUC PEIREN

Summary

One should not attach too much importance to the Universal Socialist Congress of Ghent and its movements. No resolutions were made to be of a decisive or altering influence upon anarchist or social-democrat ideology after 1877.

Still the congress was important as it made clear that anarchism would no longer be on the foreground within the European labour movement, while social-democracy was on a take-off. This happened not everywhere at the same time or in the same measure, as in certain regions in Europe anarchism proved to be strong enough to hold back a breakthrough of the social-democrats at least temporarily. But in general it can be stated that from 1877 on anarchism within the European labour movement became marginalized, partly voluntarily, because of its ideological turnover in the 1880's, partly unvoluntarily.

The congress of Ghent neither was a point of break after which anarchism suddenly was no longer a match for the expanding social-democracy, but rather constituted the centre of an evolution of many years during which social-democracy was getting the upper hand of anarchism.